ARŞİV BELGELERİYLE ALİ ŞUÛRÎ EFENDİ VE AİLESİNİN BALIKESİR'DEKİ VAKIF FAALİYETLERİ*

Mustafa POLAT**

ÖZET

Osmanlı toplumunda yaygın bir uygulama alanı bulan vakıf geleneği, Balıkesir örneğinde de dikkat çekici bir yoğunluk arz etmektedir. Nitekim Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarında Balıkesir'e ait 1326 vakfın yer alması, bu müesseselerin eğitim, sağlık ve sosyal yardım gibi alanlardaki toplumsal ağırlığını açıkça göstermektedir. Araştırmanın ana malzemesini, 1864 yılındaki vefatına kadar aralıklarla Karesi Müftülüğü görevini sürdüren Ramazanzâde es-Seyyid Ali Şuûrî Efendi ile ailesi tarafından tesis edilen vakıflara ait vakfiyeler oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Ali Şuûrî Efendi'nin 1861 tarihli vakfiyesi ile eşi Habibe Hanım ve kızı Cemile Hanım'a ait 1881 tarihli vakfiyeler incelemenin merkezinde yer almaktadır. Ali Şuûrî Efendi, vakfiyesinde Balıkesir Çarşısı'ndaki dükkânlarını, Edremit, Havran ve Gömeç'teki zeytinliklerini, Aslıhan ve Okuf köylerindeki değirmenlerini kurucusu olduğu Dârü'n-Nâfia Medresesine tahsis etmiştir. Eşi Habibe Hanım bir çeşme, kızı Cemile Hanım ise bir kütüphane için vakıflar tesis etmiştir. Nitel araştırma yönteminin benimsendiği bu çalışmada, ilgili vakfiyelerin transkripsiyonu yapılarak içerik analizi gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Balıkesir, Ramazanzâde Ali Şuûrî Efendi, Dârün-Nâfia Medresesi, Osmanlı vakıf sistemi, vakfiye*

Endowment Activities of Ali Şuûrî Efendi and His Family in Balıkesir According to Archival Documents

ABSTRACT

The waqf system, which was widely practiced in Ottoman society, displays a notable density in the case of Balıkesir. The registration of 1326 foundations associated with the city in the records of the General Directorate of Foundations clearly indicates the significant role these institutions played in areas such as education, healthcare, and social welfare. The main sources of this study are the endowment deeds (waqfiyyas) of the foundations established by Ramazanzâde es-Seyyid Ali Şuûrî Efendi, who served as the Mufti of Karesi intermittently until his death in 1864 and by members of his family. In this context, the waqfiyya dated 1861 belonging to Ali Şuûrî Efendi, as well as the waqfiyyas dated 1881 belonging to his wife Habibe Hanım and his daughter Cemile Hanım, constitute the core focus of the research. In his waqfiyya, Ali Şuûrî Efendi endowed his shops in the Balıkesir Bazaar, his olive groves in Edremit, Havran and Gömeç, and his mills located in the villages of Aslıhan and Okuf to the Dârü'n-Nâfia Madrasa, which he founded. His wife, Habibe Hanım, established a charitable endowment for a fountain, whereas his daughter, Cemile Hanım, founded a similar endowment for a library. Adopting a qualitative research approach, this study conducts the transcription and content analysis of the relevant waqfiyyas.

Key Words: *Balıkesir, Ramazanzâde Ali Şuûrî Efendi, Dârü'n-Nâfia Madrasa, Ottoman waqf system, waqfiyya*

---

* Bu makale, 23-24 Ekim 2025 tarihlerinde gerçekleştirilen *Medeniyetimizde Vakıf Mirası ve Balıkesir Vakıfları Uluslararası Sempozyumu*'nda sunulan "Osmanlı Döneminde Balıkesir'de Vakıf Kültürü: Ramazanzâde Ali Şuurî Efendi ve Ailesinin Vakıfları Üzerine Bir İnceleme" adlı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

** Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Balıkesir / TÜRKİYE, mustafa.polat@balikesir.edu.tr

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Polat, M. (2026). Arşiv belgeleriyle Ali Şuûrî Efendi ve ailesinin Balıkesir'deki vakıf faaliyetleri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *27*(51), 489-518. https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1879921

Gönderim Tarihi / Sending Date: 2 Şubat / February 2026
Kabul Tarihi / Acceptance Date: 1 Nisan / April 2026

Giriş: Amaç, Yöntem ve Önem

Çalışmanın temel amacı, XIX. yüzyıl Balıkesir'inde ilmi ve sosyal hayatın en önemli figürlerinden biri olan Müftü Ali Şuûrî Efendi ve ailesi tarafından tesis edilen üç ayrı vakfiyeyi bütüncül bir yaklaşımla inceleyerek, Osmanlı toplumunda vakıf müessesesinin işleyişini ortaya koymaktır. Çalışma, arşiv belgeleri üzerinden bir taraftan kadınların vakıf sistemi içerisindeki faal rollerini ve mülkiyet kullanımlarını vurgularken, diğer taraftan bir âlim ailesinin yerel ölçekte toplumsal, ekonomik ve kültürel doku üzerindeki derin etkisini analiz etmeyi hedeflemektedir.

Araştırmada nitel tarih araştırması yöntemi benimsenmiş; Ali Şuûrî Efendi'nin kimliği ve biyografisi için büyük ölçüde İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın 1923 tarihli Karesi Meşâhîri adlı eserinden istifade edilmiştir. Vakıf kayıtlarına dair birincil veriler ise Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde yer alan vakfiye suretleri ve Balıkesir Şer'iyye Sicilleri'nden temin edilmiştir. İncelenen arşiv metinleri, diplomatik çözümleme ve içerik analizi teknikleriyle transkribe edildikten sonra, dönemin sosyoekonomik bağlamı içerisinde değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Diplomatik çözümleme safhasında belgelerin biçimsel özellikleri ile içerdiği kalıplaşmış hukuki ifadeler tahlil edilerek belgelerin hukuki mahiyeti saptanmıştır.

Aynı aileye mensup üç farklı vakfın (medrese, kütüphane ve su vakfı) bir arada ele alınması bakımından bu çalışma, Balıkesir vakıf tarihi literatüründe özgün bir yer teşkil etmektedir. Özellikle Habibe ve Cemile Hanım'ın vakıfları, XIX. yüzyıl taşrasında kadının ekonomik özerkliğini ve kamusal hizmetlerdeki rolünü belgelemesi açısından kritik bir öneme sahiptir. İncelenen vakfiyeler taşradaki hayır kuruluşlarının işleyişine ışık tutmakta ve bölge tarihini değerlendirmek için yeni bir bakış açısı sağlamaktadır.

1. Müderris, Müftü ve Mütefekkir Kimliğiyle Ramazanzâde Ali Şuûrî Efendi

Balıkesir'in ilmi ve kültürel tarihindeki en müstesna şahsiyetlerden biri olan Ali Şuûrî Efendi hakkındaki biyografik bilgiler literatürde oldukça sınırlı olup, mevcut verilerin temel kaynağını büyük oranda meşhur tarihçi İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın 1923 tarihli "Karesi Meşâhîri" adlı eseri teşkil etmektedir (İsmail Hakkı, 1342a [1923]: 20-24).[1]

[1] Uzunçarşılı, Karesi Lisesi müdürlüğü görevi esnasında kaleme aldığı bu kıymetli çalışmasını, o dönemde göreve yeni başlayan ve Balıkesir'in sancaklıktan vilayete geçiş sürecinde ilk valisi olan İsmail Hakkı (Ildır) Bey'e ithaf etmiştir. Mülki idare kariyerine 1912 yılında devlet hizmetine intisap ederek başlayan Ildır; bu süreçte kaymakam vekilliği ve kaymakamlık görevlerinde bulunmuştur. Millî Mücadele'nin kritik safhalarında ve Cumhuriyet'in ilanına giden süreçte bölgede önemli sorumluluklar üstlenen Ildır, 11 Eylül 1922 tarihinde Edremit, 12 Aralık 1922 tarihinde Ayvalık ve 25 Şubat 1923'te ikinci defa Edremit kaymakamlığı görevlerine tayin edilmiştir. Edremit'teki başarılı hizmetlerinin ardından mutasarrıflık rütbesine terfi ederek 22 Temmuz 1923'te Karesi Sancağı Mutasarrıfı olarak atanmıştır. İdari yapıda gerçekleştirilen düzenlemelerle Karesi Sancağı'nın 30 Eylül 1923'te vilayet statüsüne kavuşturulmasının ardından, 1 Ekim 1923 tarihinde Balıkesir'in ilk valisi olarak göreve başlamıştır. Ildır, Balıkesir Valiliği görevinden 15 Haziran 1924 tarihinde ayrılmıştır (Özdemir, 2003: 117-118).

Ali Şuûrî Efendi, kökeni Hicaz'a[2] uzanan ve Anadolu'ya hicret ederek Balıkesir'e yerleşen ilmiye sınıfına mensup bir aileden gelmektedir.[3] Şuûrî Efendi'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, XIX. yüzyılın başlarına tekabül ettiği değerlendirilmektedir.[4]

İlk tahsilini Balıkesir'de Susurluklu Hoca Mehmed Efendi'den alan Şuûrî Efendi, üstün zekâ ve istidadı sayesinde yerel eşrafın himayesini kazanmış; hocasının teşvikiyle ilmi derinliğini artırmak üzere İstanbul'a gitmiştir. Payitahtta, dönemin seçkin ulemasından Denizlili Yahya Efendi ve Akşehirli Ömer Efendi gibi isimlerin rahle-i tedrisinden geçerek icazet almaya muvaffak olmuştur.[5]

İstanbul'daki Hamidiye Medresesinde ikmal-i tahsil ettikten sonra memleketine dönen Şuûrî Efendi, Alaybeyi Medresesi müderrisliği görevini üstlenerek uzun yıllar talebe yetiştirmiştir. Teceddüd-perver kimliği ve toplumsal faydayı gözeten karakteriyle halkın hüsn-i kabulünü kazanmış, neticede Balıkesir Müftülüğü makamına intihap edilmiştir. Evvelce "Ramazanzâde" lakabıyla maruf iken[6], ilmi otoritesi ve şahsiyetine binaen "Koca Müftü"

---

[2] Büyükbabası Mehmed Efendi'nin, Hicaz'ın Vadi-i Fatıma adlı bölgesinden hicret ederek Balya'nın Akbaşlar köyüne yerleştiği, orada evlendiği ve köyde imamlık yaptığı kaydedilmiştir (İsmail Hakkı, 1342a [1923]: 20). Ancak onun bu hicretine sebep olan duruma dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Vadi-i Fatıma, Mekke'nin batısında, Kızıldeniz kıyısına paralel uzanan ve Cidde'ye kadar ulaşan büyük bir vadidir. Vadi 210 km'den fazla bir alanı kaplamakta olup günümüzde Mekke vilayeti içinde yer almaktadır. Evliyâ Çelebi, Hicaz bölgesindeki Vadi-i Fatıma kasabasını fiziksel ve tarihsel yönleriyle detaylandırır. Seyyahın aktardığına göre, yerleşim bir bayır yamacında konumlanmış olup, 200 adet toprak örtülü kâgir evden oluşmaktadır. Kasabanın isminin kökeni, Hz. Peygamber'in Hicret'in ikinci yılında Hz. Fatıma'yı Hz. Ali ile evlendirdiğinde bu ovayı kendisine çeyiz olarak vermesine dayandırılır. Bu nedenle bölge "Fatıma'nın Vadisi" anlamındaki "Vadi-i Fatıma" adıyla anılmaktadır. Evliyâ Çelebi ayrıca, ovanın gelirlerinin Hz. Fatıma'nın hayır işlerine ve hizmetkârlarının maaşlarına harcandığını, arazinin hiç eksilmeyen verimli otlarıyla dikkat çektiğini ve bu bereketin ilahi bir lütuf olarak görüldüğünü belirtmektedir (Evliyâ Çelebi, 2011: 735-736).

[3] Ali Şuûrî Efendi, 1280 /1863-1864 yılında talebesi Mevlânâ Cemâleddin Ahmed el-Balıkesîrî'ye takdim ettiği icazetnamede kendisini "es-Seyyid Ali b. Ali Sabahaddin eş-Şuûrî" şeklinde tesmiye etmiştir (Şuûrî, 1280 [1863-1864]: vr. 2). Bu tanımlama "Seyyid" unvanıyla Hz. Peygamber'in (s.a.v) soyuna mensubiyetini ortaya koymaktadır. Bunu teyit eden bir diğer belge ise vakfiyesidir. Burada ise kimliğini, "Mevlana es-Seyyid el-Hac Ali Şuûrî Efendi necli'l-merhum ve mebrur Ali Efendi b. el-merhum Mehmed Efendi" şeklinde tanımlamaktadır (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi [VGMA].DEFTER., 584/18/8, 1278 / 1861). İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Karesi Meşâhîri* adlı eserinde Ali Şuûrî Efendi'nin künyesini "Sabahaddin" olarak kaydetmesi, sonraki kaynaklarda da bu bilginin tekrar edilmesine yol açmıştır. Ancak bu bilgiyi teyit eden başka bir kayda rastlanmamıştır. Aksine, bizzat Ali Şuûrî Efendi'nin verdiği icazetnamede adını "es-Seyyid Ali b. Ali Sabahaddin eş-Şuûrî" şeklinde yazması, Sabahaddin'in kendisinin değil, babasının adı olduğunu ortaya koymaktadır.

[4] Dönemin yerel basın kaynaklarından biri olan Karesi Gazetesi'nde neşredilen "Karesi Ricâl-i Tarihiyyesinden: Ali Şuûrî Efendi" başlıklı biyografik makalede, doğum tarihi 1215 / 1800-1801 olarak kaydedilmiştir (Karesi Gazetesi, 5 Rebîülâhir 1335 / 29 Ocak 1917, 3).

[5] Bazı literatür kaynaklarında Ali Şuûrî Efendi'nin, Ahmed Cevdet Paşa'nın (1822-1895) talebesi olduğuna dair yer alan rivayetler, tarihî gerçeklikler ve kronolojik verilerle bağdaşmamaktadır. Ali Şuûrî Efendi'nin biyografisi ve tahsil hayatı tetkik edildiğinde, yüksek ihtisas amacıyla İstanbul'a muhtemelen 18-20 yaşlarında, yani 1818-1820 yılları civarında gittiği öngörülmektedir. Bu tarihlerde Ahmed Cevdet Paşa henüz dünyaya gelmemiş olduğundan, aralarında bir hoca-talebe ilişkisinin kurulması tarihsel açıdan imkânsızdır. Bu durum, biyografik bilgilerin naklinde rasyonel tetkikin ve kronolojik karşılaştırmanın önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Belgeye dayalı olmayan ve mantık süzgecinden geçirilmemiş bu tür iddiaların ilmî çalışmalarda "tarihî hakikat" olarak yer alması, historiografik açıdan ciddi bir yanılgıya sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla, kaynakların tenkit edilmeden kullanılmasının tarih yazımında yol açabileceği anakronizm riskine karşı ihtiyatlı olunmalıdır (Özsarı, 2007: 188; Öziş, 2021: 31).

[6] Ramazanzâde es-Seyyid Ali Efendi'nin Balıkesir Kazası müftülüğüne atanmasına dair belge:
İzzetmeâb Balıkesir kazâsında sâkin Ramazanzâde es-Seyyid Ali Efendi,
Bâ'de's-selâm, inhâ olunur ki kazâ-i mezbûrda me'zûn bi'l-iftâ olan es-Seyyid Mehmed Efendi'nin bu esnâda gözlerine illet-târî olmak mülâbesesiyle hizmet-i fetvâdan istifâ etmiş olduğu ve senin ehliyet ve istihkakına mebnî hizmet-i fetvâya me'zûniyetinin bâ-ilâm ve bâ-inhâ-i mütesellim istid'â olunmakla, merkûm es-Seyyid Mehmed Efendi hizmet-i fetvâdan hacr olunup yerine kazâ-i mezkûrda hizmet-i celîle-i fetvâya tarafımızdan sana izin

unvanıyla[7] anılmaya başlanmış; 1864 yılındaki vefatına[8] değin ifta[9] ve tedris vazifelerini sürdürmüştür (Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, 1971: 450). Şeyhülislam Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendi'nin tasdikiyle Balıkesir Kazası müftülüğüne yapılan tayine dair 29 Muharrem 1253 / 5 Mayıs 1837 tarihli belge, Ali Şuûrî'nin görev safahatına dair önemli bir bulgu sunmaktadır. Zira bu kayıt, literatürde yaygın olarak kabul gören ve atamanın 1850'li yıllarda gerçekleştiği tahminlerinin aksine, müftülük vazifesinin çok daha erken bir tarihte başladığını kanıtlamaktadır (BOA., MŞH.ŞSC.d.., 745/ 2a).

Balıkesir müftülüğünden ayrılarak İstanbul'a giden Ali Şuûrî Efendi, burada geçirdiği sekiz yıla yakın dönemde ilmiye kariyerinde istikrarlı bir ilerleme kaydetmiştir. Efendi, 1259 / 1843 yılında müderrislik kariyerinin üst basamaklarından olan ve Sahn-ı Seman medreselerine geçişin hazırlık aşamasını teşkil eden Mûsile-i Sahn-ı Canbâriye pâyesini ihraz etmiştir. Yaklaşık yedi yıl süren bir bekleyişin ardından 1267 / 1850 senesinde[10] ibtidâ-i altmışlı derecesiyle Nişancı Paşa-yı Cedid Medresesine atanmış; 1268'de (1851-52) ise hareket-i altmışlı payesiyle Malulzâde Medresesi müderrisliğine terfi etmiştir (İsmail Hakkı, 1342a [1923]: 21).

Öte yandan, Balıkesir müftüsü Ahmed Efendi'nin istifası üzerine, müftü-i sâbık Ali Şuûrî Efendi'nin müftülük makamına tayinine ilişkin 1 Rebiülahir 1266 / 14 Şubat 1850 tarihli

---

verilmiştir. Gerektir ki lede'l-istiftâ esahh-ı akvâl-i eimme-i Hanefiyye -aleyhim rahmetü Rabbi'l-beriyye- ile iftâ edip kütüb-i mutebereden nakl-i sarîh ve imzalarında Balıkesir Müftüsü deyü tasrîh eyleyesin ve's-selâm.
Hurrire fî el-yevmi't-tâsi' ve'l-işrîn min Muharremi'l-Harâm li-sene selâse ve hamsîn ve mieteyn ve elf [29 Muharrem 1253 / 5 Mayıs 1837] El-fakîr Mekkîzâde Mustafa Âsım ufiye anhümâ (T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], Meşihat Defterleri [MŞH.ŞSC.d..], Nr. 745/ 2a). Belge ekler kısmında yer almaktadır.

[7] Müftü, şer'î meseleler hakkında sorulan sorulara cevap veren kişidir. Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde, kaza, liva ve vilâyet merkezlerinde bu görev için müftüler atanmıştır. Müftülerin temel görevi, karşılarına getirilen olayın niteliğine uygun olarak şer'î hükmü açıklamaktan ibarettir (Berki, 1966: 40).

[8] Ali Şuûrî Efendi'nin kabri, Balıkesir'de kendi adını taşıyan eğitim kurumunun hemen yanındaki hazirede bulunmaktadır. Merhumun biyografik verilerini ve vefat tarihini tartışmaya mahal bırakmayacak şekilde belgeleyen mezar taşı kitabesinde şu ifadeler yer almaktadır:
Âh mine'l-mevt / Çün ecel geldi ona olmaz eman / Cürmünü affeyle ya Rabbe'l Mennan / Mağfiret kıl olmasın hali yaman / Mazhar-ı nuru şefaat kıl her zaman / Merhum Hacı es-Seyyid müftü Ali Şuûrî Efendinin ruhiçün fatiha / Fî gurre-i Muharrem Sene 1281 [6 Haziran 1864].
Kitabede yer alan bu sarih bilgilere rağmen, literatürdeki bazı çalışmalarda Ali Şuûrî Efendi'nin vefat tarihine dair birbiriyle çelişen ve hatalı verilerin yer aldığı müşahede edilmektedir. Özellikle saha araştırmasından ziyade, ikincil kaynakların kontrol edilmeksizin birbirini tekrar etmesi, bu bilgi kirliliğinin temel sebebini teşkil etmektedir. Daha da çarpıcı olanı, asli kaynak niteliğindeki mezar taşının hemen başında yer alan modern tabelada dahi tarihin yanlış kaydedilmiş olmasıdır. Birincil kaynak ile literatür arasındaki bu kopukluk, akademik titizlik ve yerel tarih yazımı açısından düşündürücü bir noksanlıktır. Mezar taşı kitabesi gibi somut bir arşiv belgesinin varlığına rağmen hatanın süreklilik arz etmesi, tarih araştırmalarında "yerinde inceleme" ve "belge odaklılık" ilkelerinin ehemmiyetini bir kez daha ortaya koymaktadır.

[9] Fetva verme vazifesiyle görevlendirilen Ramazanzâde es-Seyyid Ali Efendi'ye, selefi es-Seyyid Muhammed Efendi'den şer'i huzurda devredilen fıkıh kitapları müftülük makamına mahsus bir ilmi miras olarak sicile kaydedilmiştir. Söz konusu eserlerin devri fetva makamındaki görevlilere sağlanan ilmi desteği somutlaştırması bakımından önem arz etmektedir. Aynı zamanda bu envanter sorulara hangi fıkhi referanslar üzerinden çözüm üretildiğini ortaya koymaktadır. Sicilde beyan edilen bu kitaplar *Fetâvâ-yı Sadr eş-Şerîfe*, *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, *Fetâvâ-yı Vikâye*, *Hülâsatu'l-Fetâvâ*, *Fetâvâ-yı Netîce* (basma, tertîb-i Kudûsî), *Eşbâh ve Nezâir*, *Siyer-i Kebîr Tercümesi*, *Kadıhan* ve İbn Melek'e ait *Şerhu Mecmaʿi'l-Bahreyn* gibi temel kaynaklardan oluşmaktadır. Bunlara ek olarak, Sandık emini el-Hac Hafız Muhammed Emin Efendi tarafından vakfedilen *Fetâvâ-yı Câmiu'l-İcâreteyn* adlı eser de bunlar arasındadır (BOA., MŞH.ŞSC.d.., 745/2a).

[10] Uzunçarşılı'nın metninde, Ali Şuûrî Efendi'nin Nişancı Paşa-yı Cedîd Medresesine atanması kronolojik sırayı bozacak şekilde sehven 1257/1841 olarak kaydedilmiştir. Bu tarihin 1267/1850 olması gerekmektedir. Buna göre doğru kariyer seyri şöyledir: Efendi, 1259/1843'te Mûsile-i Sahn-ı Canbâriye pâyesini almış, 1267/1850'de ibtidâ-i altmışlı rütbesiyle Nişancı Paşa Medresesine tayin edilmiş, ardından 1268/1851'de hareket-i altmışlı pâyesiyle Malulzâde Medresesine terfi etmiştir.

Kaza Meclisi mazbatası efendinin bu göreve yeniden atandığını göstermektedir (T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı [A. MKT.MHM], 19/33; Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı [A.MKT.NZD.], 5/4). Ali Şuûrî, belgelerden anlaşıldığı üzere 1837 ve 1850 tarihlerinde en az iki defa göreve gelmiştir.

Karesi Mutasarrıfı Seyyid Ahmed Bican'ın 30 Ocak 1863 tarihli bir yazısı, onun bu tarihte müftülük görevinde bulunduğuna işaret etmektedir. Belgeye göre, Yıldırım Bayezid Camii yanındaki medresede eğitim gören 21 öğrenci, Karesi Müftüsü Ali Şuûrî Efendi ve hoca Edhem Efendi'nin gözetiminde başarılı bir eğitim almıştır. Zağnos Paşa Camii'nde düzenlenen ilmi toplantıya ulema, meşayih ve meclis üyeleri katılmış burada sınavları başarıyla geçen öğrencilere izinnâme verilmiş ve kendilerine hediyeler takdim edilmiştir. Belgede ayrıca, müftü ve hocanın hizmetlerinin mükâfatlandırılmasının uygun olacağı belirtilmiştir. Aynı konuya dair Maârif Nezâretinden Sadârete yazılan yazıda ise mektepte öğrencilerin yetişmesindeki hizmetleri görülen mevâlî-i kirâmdan Karesi Müftüsü Ali Şuûrî Efendi ile Hoca Edhem Efendi'nin taltif edilmeleri ve benzerlerinin teşvik edilmesi amacıyla kendilerine birer tâhsinnâme verilmesinin ve bu durumun Takvîm-i Vekâyide yayımlanmasının uygun olacağı bildirilmiştir (BOA., Meclis-i Vâlâ Evrakı [MVL], 410/22).

9 Zilkade 1279 / 28 Nisan 1863 tarihli beratta, Yıldırım Bayezid Han Vakfından karşılanmak üzere senede 3.000 kuruş maaşla medresedeki müderris-i evvellik ciheti için, müftü-i sâbık es-Seyyid el-Hac Ali Şuûrî Efendi b. Ali'ye ait atîk berat tecdit edilmiştir. Belge, söz konusu cihetin Efendi'nin uhdesinde olduğunun tespit edildiği 23 Zilhicce 1263 / 2 Kasım 1847 tarihli atîk berat hükmünce yenilendiğini kaydetmektedir. Cülus vesilesiyle yenilenen berat, Ali Şuûrî Efendi'nin bu müderrislik vazifesini uzun süredir ifa ettiğini ortaya koymaktadır. Belgede kendisi için kullanılan "müftü-i sâbık" unvanı ise, beratın tecdit edildiği 1863 tarihi itibarıyla artık aktif bir müftü olmadığını göstermektedir (BOA., Evkaf Berat [EV.BRT], 176/15). Aynı güne ait diğer bir tecdit beratında ise, Efendi'nin Fatma Hatun Medresesi müderrisliği görevinin, 15 Rebiülevvel 1277 / 1 Ekim 1860 tarihli eski beratı gereğince yenilendiği kaydedilmektedir (BOA., EV.BRT, 176/16).

Fotoğraf 1: Ali Şuûrî Efendi ve eşinin mezarları

	
Ali Şuûrî Efendi	Habibe Hanım bint-i Eyüb Bey

Şuûrî Efendi, yalnızca teorik dersler veren bir müderris değil, aynı zamanda şehrin imar ve kültürel kalkınmasını hedefleyen bir vakıf insanıdır. İstanbul'daki Hamidiye Medresesinin benzeri olarak Balıkesir'de Dârü'n-Nâfia Medresesini inşa ettirmiş ve bu eğitim kurumunu zengin bir kütüphane ile desteklemiştir. Astronomi, geometri, aritmetik ve coğrafya gibi pozitif bilimlere hâkimiyeti ve bu alanların önemine dair farkındalığı, onun yenilikçi ve ileri görüşlü bir eğitimci olduğunu göstermektedir. İlmi faaliyetlerinin yanı sıra şehrin fiziksel ihyasına da katkı sunan Koca Müftü; şadırvanların ihyası, su yollarının tamiri ve Sultanî karşısındaki namazgâh ile önündeki çeşmenin inşası gibi önemli imar faaliyetlerini yürütmüştür.

Yetiştirdiği öğrenciler arasında İstanbul'da Ilgınî İbrahim Efendi ve Edremit Müftüsü Emîr Hafız Efendi gibi önemli şahsiyetler bulunmaktadır. Balıkesirli talebeleri arasında ise Sındırgılı Kadızâde Hacı Mustafa Efendi, Biga Müftüsü Ülfetî Mustafa Efendi ve Yıldırım Bayezid Medresesi müderrisi Yağcılarlı Ali Efendi sayılabilir.[11]

Nakşibendî ve Kadirî tarikatlarına mensup olan Ali Şuûrî Efendi, tasavvuf konulu *Kaşife* isimli bir eser kaleme almıştır. Yedi bölüm ve bir hatimeden oluşan bu eser, onun ilmî kapasitesini ve tasavvufi derinliğini yansıtmaktadır (Sayın, 2018: 29-30).

Ayrıca çocuklar için *Sübha-i Sıbyan* tarzında manzum bir lügat çalışması da bulunmaktadır. Eserin adı Karesi gazetesinde "Karesi Ricâl-i Tarihiyyesinden: Ali Şuûrî Efendi" adlı makalede Ravzatu's-Sıbyan olarak beyan edilmiştir (Karesi Gazetesi, 5 Rebîülâhir 1335 [29 Ocak 1917], Nr. 143-39: 2-3).

2. Ali Şuûrî Efendi Vakfiyesi: Kuruluş, Mal Varlığı ve İdari Esaslar

24 Aralık 1861 tarihinde tescil edilen vakfın temel amacı; Sahn-ı Hisar Mahallesi'nde vâkıfın kendi mülkü üzerine inşa ettiği "Nâfia Medresesi"nin tamir, bakım ve aydınlatma giderlerini karşılamak, öğrencilerin iâşesini temin etmek ve dinî hizmetlerin sürekliliğini sağlamaktır (VGMA.DEFTER., 584/18/8).

Vakfiyede[12] Ali Şuûrî Efendi ile birlikte kendisine vekâlet veren el-Hac Abidin Ağa ve el-Hac Süleyman Ağa ve Fatıma Hatun ve Osman Efendi ve diğer Süleyman Ağa ve Denizlili Mustafa ve İbrahim ve karındaşları Hanife ve İhsan ve Ümmügülsüm hatunlar ve İbir oğlu Mustafa ve karındaşları Hacı Ali ve Mehmed olmak üzere toplam 13 kişinin vakıf kaydı oluşturulmuştur. Vakfiyenin giriş kısmında, hayır işlemlerinin temel motivasyonu olan "sadaka-i câriye" hadis-i şerifine yer verilerek; insanoğlunun vefatından sonra amel defterini açık tutan üç unsurun "sadaka-i cariye, faydalanılan ilim ve salih evlat" olduğu vurgulanmıştır.

Vakfın tescili, Balıkesir'in Martlı Mahallesi'nde bulunan Alaybeyi Medresesinde, Müftü Efendi'nin ders verdiği dershanede kurulan şer'î mahkeme huzurunda gerçekleştirilmiştir. Mütevelli[13] olarak Balıkesir ulemasından ve müsevvidlerinden İspartalı es-Seyyid Hâfız Hüseyin Efendi b. es-Seyyid Mehmed Efendi aslen ve vekâleten tayin edilmiştir. Vakfiye metninin sonunda yer alan şahitler arasında; Hacı Kaya Medresesi Müderrisi Mekremetlü Yusuf Efendi, Redif binbaşı Hüseyin Efendi, Kolağası Fütüvvetlü İsmail Ağa, aslen Akçakoyunlu Beyi Hacı Yusuf Bey, Çarşı Ağası Hacı Osman Ağa ve tüccardan Çengelzâde Ali Efendi bulunmaktadır. Listede ayrıca Kemerzâde Mekremetlü Ali Efendi, Kayacıklı Mekremetlü Hamza Efendi, İçellizâde Mehmed Efendi, Mesud Efendi, Kocalazzâde Mehmed Efendi, Yıldırım Müderrisi Edhem Efendi, Kayalarlı Mehmed Efendi, Yağcılarlı Ali Efendi, Cevizzâde? Hacı Mustafa Efendi, Keskinzâde Hacı Halil Efendi, Fahreddin Efendi,

[11] Literatürdeki bazı kayıtlarda, 1275 (1858-59) yılında Erzurum'un Tortum kazasında dünyaya gelen ve ilerleyen yıllarda Şeyhülislâmlık makamına yükselen Mûsâ Kâzım Efendi'nin, ilk öğreniminin ardından Balıkesir'de dedesi Nûreddin Efendi'nin yanına gittiği ve burada Ali Şuûrî Efendi'den ders aldığı rivayet edilmektedir. Ancak bu bilgi, her iki şahsiyetin yaşam kronolojileri karşılaştırıldığında tarihî hakikatlerle çelişmektedir. Ali Şuûrî Efendi'nin 1864 tarihinde vefat ettiği hususu veri kabul edildiğinde, söz konusu tarihte Mûsâ Kâzım Efendi henüz 5 veya 6 yaşlarındadır. Bir müderrisin, yüksek ihtisas gerektiren ilim dallarında verdiği derslerin mahiyeti göz önüne alındığında, bu yaştaki bir çocuğun Ali Şuûrî Efendi gibi kıdemli bir âlimden sistemli bir ilim tahsil etmesi rasyonel bir temele oturmamaktadır. Şayet bir mülaki olma durumu söz konusu ise de bu, ilmî bir tahsilden ziyade ancak sembolik bir teberrük veya ilk okuma seviyesindeki bir temas olarak nitelendirilebilir (Kahraman vd., 1998: 506; Koca, 2006: 221; Sayın, 2018: 27; Öziş, 2021: 34)

[12] Vakfiye, bir vakfın kuruluşu esnasında vâkıfın sözlü beyanının yazıya döküldüğü ve yargısal bir tescil süreciyle hukuki geçerlilik kazandığı şer'i bir belgedir (Ömer Hilmi Efendi, 1977: 15).

[13] Mütevelli; vakfiyede belirtilen şartlar (şurût-ı vakfiyye) doğrultusunda, vakfın tüm idari ve hukuki işlerini yürütmek üzere tayin edilen sorumlu kişidir (Ömer Hilmi Efendi, 1977: 13).

Muhzırbaşı Hüseyin Ağa ile teb'adan Ali Ağa ve diğer Müslümanlar yer almaktadır. Osmanlılarda "mekremetlü" sıfatının müderrislik payesine sahip âlimler için kullanılan bir unvan olduğu bilinmektedir. Buna göre vakfiyedeki şahitlerin büyük çoğunluğunun ilmiye sınıfına mensup kişilerden oluştuğu söylenebilir.

Vakfın şehir merkezindeki gelir kaynakları, yedi ana grup altında toplanmış olup büyük çoğunluğu Balıkesir'in çarşı bölgesinde yer almaktadır. Bu kapsamda, Yeni Bezzazistan içerisinde arsası ve binasıyla birlikte vâkıfa ait olan on iki adet dükkân vakfedilmiştir. Bezzazistanın batı kapısına bitişik ve Hüdaverdioğlu'nun mülküne komşu olan iki kepenkli çifte bezzaz dükkânı; doğu kapısının her iki yanında yer alan ikişer kepenkli iki terzi dükkânı ve yapının sol tarafında Kalaycı Mehmed'in dükkânına bitişik bir kepenkli berber dükkânı vakfın diğer taşınmazları arasındadır.

Çarşının farklı noktalarına dağılan diğer dükkânlar ise mülkiyet ve arsa aidiyeti bakımından çeşitlilik arz etmektedir. Babuşçular Çarşısı'nda arsası Bostan Çavuş Vakfı'na ait bir kepenkli yemenici dükkânı ile Buğday Loncası yakınında yine aynı vakıf arsası üzerinde yer alan bir kepenkli arpacı dükkânı vakfa dâhil edilmiştir. Abacılar Çarşısı'nda Vafirzâde Vakfı'na ait arsada iki, aynı sokakta arsası ve binası mülk olan bir adet olmak üzere toplam üç abacı dükkânı bulunmaktadır. Ayrıca Abacılar Sûku'nda Kenetli Cami Vakfı arsası üzerinde iki adet birer kepenkli attar dükkânı ve Ekin Loncası civarında Bostan Çavuş Vakfı arsasında konumlanan üç adet ihtisap dükkânı bulunmaktadır.

Balıkesir çarşısında bulunan Ali Şuûrî Efendi Vakfı'nın H. 1302 (M. 1884-1885) senesine ait akarat[14] ve irat kayıtları incelendiğinde; vakfın geniş bir gayrimenkul ağına sahip olduğu görülmektedir. Bu kayıtlara göre vakıf bünyesinde; Terziler Arastası'nda toplam 12 dükkân, Urgancılar Arastası'nda 1, Kâgirler Arastası'nda 3, Câmi-i Kebir Caddesi'nde 2 ve Gazaz Arastası'nda 1 dükkân yer almaktadır. Ayrıca kütüphaneye bitişik bir yağhane, Abacılar Arastası'nda 2 dükkân, Küçük Bedesten içerisinde bir kahvehane ve Aslıhan köyü civarında bir değirmen vakfın mülkleri arasında kayıtlıdır.

Vakıf dükkânlarındaki kiracı profili, dönemin Balıkesir sosyal ve ticari dokusunu yansıtacak şekilde oldukça çeşitlidir. Kiracılar arasında Eftellelioğlu Halil, Heci Ananya, Terzi Avakim, Kırımlı Abdullah, Terzi Vartan, Kunduracı Ohannes, Celâlzâde Mehmed Bey, Aziz Çavuş, Heci Menok, Muhacir Feyzullah, Gazaz Artin ve İşçiyan Haçador gibi isimler yer almaktadır. Ayrıca Bahçıvanoğlu Serkis, muhtemelen Hasan Basri Çantay'ın babası olan Terziler Arastası'ndaki Çantayoğlu Halil Efendi, Hristostomo Efendi, yağhaneyi işleten Muhacir Ali Ağa, Heci Liğor ve Kahveci Mehmed ile değirmeni işleten Deli Artin oğlu Topal Agop ve Kuyumcuoğlu İstepan dikkat çeken diğer isimlerdir. Vakıf mallarından elde edilen gelir; bir önceki yıl 10.760 kuruş iken, kaydın tutulduğu yıl 14.722,20 kuruş olarak tespit edilmiştir. Söz konusu tarihte, Ali Şuûrî Efendi'nin kızı Cemile Hanım vakfın mütevellisi olarak görev yapmaktadır (Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi [BBBKA], t.y., 10).

Vakfın kırsal alandaki taşınmaz varlıkları; değirmenler ve geniş zeytinliklerden oluşmaktadır. Bu kapsamda Aslıhan köyü civarında ve Okuf köyü Emre Bayırı mevkiinde, her ikisi de mirî arazi üzerinde bulunan birer taşlı su değirmeni vakfa dahil edilmiştir. Zeytinlik varlıkları ise ağırlıklı olarak Emrudabad ve Edremit bölgelerinde yoğunlaşmaktadır. Emrudabad'ın Muratili köyü "Mengene arkası" mevkiinde 114, Havran-ı Kebir köyü "Kebir Taşlık" mevkii Zincirli Değirmen civarında ise 210 adet zeytin ağacı bulunmaktadır.

[14] Akar, yapı, arazi, bağ ve bahçe gibi taşınmaz unsurları ifade eden bir terim olarak tanımlanmakta ve taşınır olmayan mallar sınıfına dâhil edilmektedir (Berki, 1966: 2).

Vakfın zeytinlik varlığı, diğer paydaşların vekaleten verdikleri mülklerle daha da genişlemiştir. Emrudabad'ın Kerem köyü Hacı Hamza mevkiinde; el-Hac Abidin Ağa'ya ait 35, aynı köyün Kocatepe mevkinde ise Hacı Süleyman Ağa'ya ait 17, Fatıma Hatun'a ait 17, Osman Efendi'ye ait 40 ve Süleyman Ağa'ya ait 52 zeytin ağacı vakıf bünyesine alınmıştır. Ayrıca Denizlili Mustafa, İbrahim, Hanife, İhsan ve Ümmügülsüm Hatun kardeşlere ait toplam 104 zeytin ağacı ile Ebiroğlu? Mustafa ve kardeşleri Hacı Ali ile Mehmed'e ait Dursunlu köyü Karadere mevkiindeki 80 adet zeytin ağacı da vakıf akaratına eklenmiştir. Söz konusu arazilerde kayıtlı toplam zeytin ağacı sayısı yaklaşık 600 civarındadır. Bu malların tümü, vâkıfın kendi elindeki mülkler ve vekil olduğu kimselerin malları olup, Allah rızası için sahih bir vakıf olarak tahsis edilmiştir.

Vakfın nasıl yönetileceği ve elde edilen gelirlerin hangi hizmetlere harcanacağı, vakfiyede yer alan özel şartlarla ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Buna göre vâkıf, hayatta olduğu müddetçe mütevellilik görevini bizzat deruhte edecek; vefatından sonra ise tevliyet makamı, evladının en büyük ve en ehil olanına intikal edecektir. Şayet vâkıfın soyu tükenirse, idari yönetim Balıkesir ulemasının ittifakla uygun göreceği, ehliyet ve iktidar sahibi bir kimseye tevdi edilecektir.

Vakfın dükkân ve bahçelerinden elde edilen yıllık gelirlerin öncelikli kullanım alanı, bu akaratın tamir ve imar masraflarıdır. Ardından, Sahn-ı Hisar Mahallesi'nde vâkıfın kendi mülkü üzerinde bina ettiği yirmi altı hücreli ve diğer müştemilata sahip Nâfia Medresesinin zaruri onarım giderleri karşılanacaktır. Bu temel masraflar çıktıktan sonra kalan miktarın üçte biri, cinsiyet veya yaş ayrımı gözetilmeksizin vâkıfın evlatları arasında eşit oranda paylaştırılacaktır.

Vakfın sosyal ve dinî amaçlı harcamaları; toplumsal yardımlaşmayı güçlendirecek ve eğitim düzeninin sürekliliğini destekleyecek şekilde kapsamlı şartlara bağlanarak yapılandırılmıştır. Her yıl Muharrem ayında vakıf gelirinin onda dokuzu ile bal veya şeker kullanılarak iki büyük kazan aşure pişirilip, bir kazanı medresede kalan talebelere, diğer kazanı fakir, yoksul ve misafirlere dağıtılması öngörülmüştür.

Aşure giderleri karşılandıktan sonra kalan bakiye yirmi sekiz hisseye taksim edilerek; ikişer hisse birinci ve ikinci müderrislere, birer hisse ise medresenin yirmi dört hücresinde kalan talebelere odun, kömür ve aydınlatma giderlerini karşılamak üzere verilecektir. Ayrıca gelirin üçte biriyle medresede her gece üç kandil yakılması ve kandil yağının vakıfça karşılanması, medrese kapıcısına ise aylık 10 kuruş maaş ödenmesi kararlaştırılmıştır.

Vakfiyede dini vecibelerin ifası kapsamında, Kur'an eğitimi alan on talebenin her ay başında vâkıf, akrabaları ve tüm müminlerin ruhu için hatm-i şerif okuması hükme bağlanmıştır. Bu mukabelede görev alan talebelerden grup başkanına 10'ar kuruş, diğer talebelere ise 5'er kuruş ödeme yapılması şart koşulmuştur. Nihai olarak kalan meblağın üçte birlik payları, medresenin birinci ve ikinci müderrislerine tahsis edilerek gelir dağılımı tamamlanacaktır.

Ali Şuûrî Efendi tarafından tesis edilen vakfın idari ve eğitim nizamı; liyakat, kurumsallaşma ve süreklilik esasları üzerine bina edilerek müderris ile talebe düzenini bu disiplin çerçevesinde şekillendirmiştir. Vakfiyeye göre, medresenin fiziksel yerleşimi hiyerarşiyi belirlemekte; doğu kısmındaki güney köşede birinci müderris, kuzey köşede ise ikinci müderris ikamet etmektedir. Müderrislik makamının intikali hususunda vâkıf, "tebdil olunmama" şartını koşarak istikrarı hedeflemiştir. Birinci müderrisin vefatı hâlinde ikinci müderris onun makamına geçerken; boşalan ikinci müderrislik makamı için yerel ulemanın mahkemede toplanarak seçim yapması öngörülmüştür. Bu seçimde adayın mütefennin ve ehl-i

neşir olması şart koşulmuş, eşitlik durumunda ise kura usulüne başvurulması kararlaştırılmıştır.[15]

Medresede eğitim kalitesini korumak amacıyla talebe kabulünde "seviye" şartı aranmıştır. 24 hücrede toplam 48 talebenin barınacağı öngörülen kurumda, adayların en az ilm-i mantık seviyesine ulaşmış olmaları şarttır. Ayrıca eğitim disiplinini korumak adına evli olup derslerini aksatan talebelerin ihraç edilmesi; mülâzımlar arasından "baş mülâzım" seçilirken de mantık ilmine vâkıf olma ve kıdem esası belirlenmiştir.

3. Dâru'n-Nâfia Medresesi

XIX. yüzyılın ikinci yarısına ait vilayet ve maarif salnameleri tetkik edildiğinde, Balıkesir'in oldukça zengin bir medrese yapısına sahip olduğu görülmektedir. Özellikle 1887-1888 tarihli Vilayet Salnamesi'ndeki veriler, şehirdeki eğitim faaliyetlerinin güçlü bir müderris kadrosuyla sürdürüldüğünü tevsik etmektedir. Bu dönemde faaliyet gösteren medreseler ve bu kurumlarda ilmi mesai veren müderrisler şu şekildedir:

Sultan Yıldırım Bayezid Medresesi (Müderris-i Evvel Süleyman Efendi; Müderris-i Sânî Yağcılarlı Ali Efendi), Fâtıma Hâtûn / Alaybeyi Medresesi (Müderris Hacı Süleyman Efendi), Hacı Halil Efendi Medresesi (Müderris Hacı Mustafa Efendi), Hacı Ali Medresesi (Müderris Kayalarlı Mehmed Efendi), Hacı Yahya Efendi Medresesi (Müderris Kayalarlı Osman Efendi), İnciroğlu Medresesi (Müderris Mehmed Efendi), İğneci Medresesi (Müderris Akbaşlı Ahmed Efendi), Dârü'n-Nâfia Medresesi (Müderris-i Evvel Gamsızzâde Hacı Hâfız Efendi; Müderris-i Sânî Melekzâde Hafız Abdullah Efendi), Tevfik Medresesi (Müderris Hacı Hüseyin Efendi), İbrahim Bey Medresesi (Müderris Dalkıranzâde İsmail Efendi), Hoca Sinan / Orta Medrese (Müderris-i Evvel Camcızâde Halil Efendi; Müderris-i Sânî Ayrancızâde Mehmed Efendi), Keşkek Medresesi (Müderris Yağcıbedirli Mehmed Efendi), Hacı Kaya Medresesi (Müderris Ahmed Efendi), Mevlevîhâne Medresesi (Müderris-i Evvel Ahmed Efendi; Müderris-i Sânî İbrahim Efendi), Kaleli Medresesi (Müderris Hacı Ahmed Efendi). Bunların dışında bir diğer medrese ise Darüşşafaka Mekteb-i Âlîsi mezunlarından Ahmed Nûreddin Efendi tarafından tesis edilen Medrese-i Edebiyye'dir (Polat, 2022). Bu kurum, lise öncesi düzeyde verdiği eğitimle bir katkı sunmuştur (Karesi Vilâyetine Mahsus Salnâme [KVMS], 1305 [1887-1888], 60-61).

Balıkesir'in yetiştirdiği önde gelen alimlerden Birgivî Mehmed Efendi (1523-1573), Hasan Basri Çantay (1887-1964), Gönenli Mehmet Efendi (1903-1991) ve Mehmet Ruhi Turan (Sarı Hoca) (1900-1981) başta olmak üzere, şehrin ilmi mirası üzerine literatürde çok sayıda çalışma mevcuttur.[16] Söz konusu şahsiyetlerin hayatları, eserleri ve düşünce dünyaları;

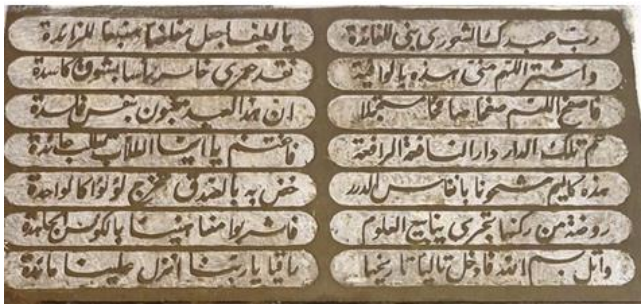
[15] Bir çalışmada Efendi, "Siyasi Tanzimat'ın gerektirdiği ilmi ve fikri Tanzimat'ın, Balıkesir'deki öncüsü ve düzenleyicisi" olarak nitelendirilmiş (Eren, 1990: 64), diğer bir çalışmada ise "modernist bir eğitimci", düşünsel düzeyde Tanzimat reformlarının ilk etkilerini Balıkesir'de ortaya koyan isimlerden biri olarak değerlendirilmiştir (Özsarı, 2005: 213). Vakfiyede muallim-i sânî tayini için vaz' edilen "mütefennin" ve "ehl-i neşir" olma şartları; Heyet, Hendese, Hesap ve Coğrafya ilimlerinden anlaması ve Uzunçarşılı'nın Ali Şuûrî Efendi için kullandığı "teceddütperver" nitelemesi, şahsın dönemine göre vizyoner bir bakış açısına sahip olduğunu göstermesi bakımından kritiktir. Ancak bu yenilikçilik vasfı, onu Batılılaşma eksenindeki bir "Tanzimatçı figür" olarak tanımlamak için yeterli bir dayanak teşkil etmez. Buradaki teceddüt; mevcut ilmî ve sosyal yapının geleneksel ilmiye sınıfı değerlerinin liyakat, eser üretimi ve uzmanlık üzerinden ihya edilmesini ifade etmektedir. Dolayısıyla Ali Şuûrî Efendi'yi, Tanzimat dönemi bürokratik dönüşümünün bir parçası olarak değil; tasavvufî kimliği, müftülük makamı ve vakıf şartlarıyla klasik Osmanlı ilim geleneğini çağına göre en yetkin şekilde temsil etmeye çalışan "muhafazakâr-yenilikçi" bir âlim portresi içinde değerlendirmek daha isabetli olacaktır.

[16] Balıkesir İlahiyat Fakültesi hocaları öncülüğünde kisve-i taba bürünen "Balıkesirli bir İslam âlimi İmam Birgivî (3 Cilt)", "Vefatının 50. yılında Hasan Basri Çantay (2 Cilt)" ve "Vefatının 42. yılında Sarı Hoca Mehmet Ruhi Turan (1900-1981)" adlı kitaplar literatürde önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Gönenli Mehmet Efendi üzerine

düzenlenen çeşitli sempozyum, panel ve konferanslar aracılığıyla akademik düzlemde kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır.

İstanbul'daki Hamidiye Medresesinde eğitimini tamamlayan Ali Şuûrî Efendi, Balıkesir'e dönüşünde bu eserin bir benzeri olarak Dârü'n-Nâfia Medresesini inşa ettirmiştir. Söz konusu tarihi yapı günümüze ulaşmamış olup, bugün medresenin bulunduğu sahada banisinin ismini taşıyan bir ilkokul yer almaktadır. Medresenin kuruluşu için en güvenilir resmî belge olan vakfiyesi 24 Aralık 1861 tarihlidir. Bu durum yapının faaliyetine 1862 veya hemen sonrasında başladığını düşündürmektedir.

Fotoğraf 2: Dâru'n-Nâfia Medresesinin ilk kitabesi

Binanın Arapça kitabesinin[17] son satırındaki 'رَاقِيًا يَا رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَة' ibaresinin ebced değeri 1280 / 1863-1864'tür.[18]

---

bir sempozyum düzenlenmemiş olması kayda değer bir eksikliktir. Onun ilmi mirasını, hizmetlerini ve vakfettiği hayatını anlamak için bu konuların akademik bir üslupla bir bilim şöleninde ele alınması ertelenmemesi gereken bir ilmî sorumluluktur. Bunların yanı sıra A. Çanakcı'nın "Hasan Basri Çantay'da eğitim: "Himâye-i Etfâl" çalışmaları bağlamında bir değerlendirme (günümüz eğitim sistemi ile mukayeseli)", "Gönenli Mehmet Efendi'nin hayatı, kişiliği ve eğitim anlayışı", "Birgivî Mehmed Efendi'nin hayatı, ilmî kişiliği ve eğitim anlayışı"; M. Özkan'ın "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e iki âlim profili: Hasan Basri Çantay ve Mehmet Ruhi Turan (Sarı Hoca)", "Hacıhasanzâde Mehmed Şâh (ö. 939/1532) ve Tenvîru'l-Usûl adlı risale üzerine" ve M. Grabus'un "İmam Birgivi'nin Bosna Hersek ilmi ve kültür dünyasındaki etkileri" adlı çalışmaları dikkat çekmektedir.

[17] رَبِّ عَبْدُكَ الشَّعُورِيُّ بَنَى لِلْفَائِدَةِ / يَا لَطِيفُ اِجْعَلْ مَفَاضًا مَنْبَعًا لِلزَّائِدَة
وَاشْتَرِ اللهم مِنِّي هَذِه بالوافِيَة / نَقْدُ عُمْرِي خَاسِرٌ رَأْسًا بِسُوقٍ كَاسِدَة
فَاصْفَح اللهم صَفْحًا صَافِحًا مُسْتَجْمِلاً/ إِنَّ هَذَا الْعَبْدَ مَغْبُونٌ بِنَفْسٍ فَاسِدَة
ثُمَّ تِلْكَ الدَّارُ دَارُ النَّافِعَةِ الرَّافِعَة/ فَاغْتَنِمْ يا أَيُّها الطُّلابُ تَطْلُبَ عَائِدَة
هَذِهِ كَالْيَمِّ مَشْحُونًا بِأَنْفَاسِ الدُّرَر/ خُضْ بِهِ بِالصِّدْقِ تُخْرِجْ لُؤْلُؤًا كَالْوَاحِدَة
رَوْضَةٌ مِنْ رُكْنِهَا تَجْرِي يَنَابِيعُ الْعُلُوم/ فَاشْرَبُوا مِنْهَا هَنِيئًا بِالكُؤُوسِ الْجَاهِدَة
وَانْتُ بِسمِ اللهِ فَادْخُلْ تَالِيًا تَارِيخَهَا/ رَاقِيًا يَا رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَة
Arapça metnin okunmasında kıymetli Arap Dili ve Belâgati hocası Asem Abdelghany'nin yardımına başvurulmuştur. Kitabenin anlamı şöyledir: İlk satır: Ey Rabbim! Kulun Şuûrî, bu eseri umumun faydasına inşa etti./ Ey Latîf Allah'ım! Bu müesseseyi, hayır ve bereketin pınarı, sürekli artan faziletlerin de menbaı kıl. 2. Satır: Allah'ım! Bu mütevazı hizmetimi, katından bir "vefâ" bedeliyle benden satın al!/ Zira benim ömür sermayem, dünyanın bu kâr getirmeyen durgun pazarında, baştan aşağı bir zarar içindedir. 3. Satır: Ey Allah'ım! Bu kulunu, her türlü ayıptan arınmış, latif ve güzel bir bağışlamayla affeyle./ Zira muhakkak ki bu âciz kul, yaradılışında mevcut bozuk nefsi yüzünden, bir aldanış ve hüsran içine düşmüştür. 4. Satır: İşte bu müessese (Dârü'n-Nâfia), hem dünyevî fayda bahşeden hem de uhrevî dereceleri yükselten bir yurttur./ Öyleyse ey ilim ve irfan talipleri! Onun ebedî getirisini elde etmeye gayret edin, bu fırsatı ganimet bilin. 5. Satır: İşte bu ilim yurdu, içi hikmet incileriyle dolu bir umman gibidir./ O hâlde ona samimi bir niyetle dal, ta ki bir benzeri olmayan inciler çıkarabilesin. 6. Satır: Bu mekân, köşesinden ilim pınarları çağlayan bir bahçedir./ Haydi, öyleyse, gayret ve cehd kadehlerinizle ondan kana kana, afiyetle içiniz. 7. Satır: Öyleyse Allah'ın adıyla oku ve onun ebcedle düşülmüş tarihini tilavet ederek bu ilim yurduna gir./ Bu vesileyle yücelerek şöyle dua et: "Ey Rabbimiz! Üzerimize rahmet ve marifet sofrasını indir." Medresenin ilk kitabesi Balıkesir Kuvâ-yı Milliye Müzesi avlusunda sergilenmektedir. Mermer bir levha üzerine Arapça celî tâ'lik hat ile oyma kabartma tekniğinde işlenmiş olan eser büyük ölçüde aşınmış ve deforme olmuş durumdadır (Elmas, 2025: 35).

[18] Eren ise 13. Satırda "تَالِيًا تَارِيخَهَا" ibaresinden 1268 (1852) yılını çıkarmış ve bunu inşa tarihi olarak kabul etmiştir. İbarenin ebced değeri ت (Ta): 400 ا (Elif): 1 ل (Lam): 30 ي (Ya): 10 ا (Elif): 1 ت (Ta): 400 ا (Elif): 1 ر (Ra): 200 ي

1898 yılında bölgede meydana gelen büyük deprem sonucu yıkılan medrese, 1904 tarihinde yeniden inşa edilmiştir. Yapının Osmanlı Türkçesiyle yazılan ikinci kitabesinin metni Helvacızâde Muharrem Hasbi[19] tarafından kaleme alınmış, hattatlığını ise Hüseyin Hazım üstlenmiştir.

Fotoğraf 3: Dârun-Nâfia Medresesinin yeniden yapılış kitabesi

Muharrem Hasbi, medresenin ikinci inşası münasebetiyle "Dârü'n-Nâfia Medresesinin Târih-i İnşâsı" adlı bir şiir yazarak yapının tamamlanma tarihini edebi bir sanatla kayıt altına almıştır (Özgül, 1998: 92).[20] "Söyledim Hasbî mücevher şevkle târîhini / Lütf-ı Hak'la buldu Dârü'n-Nâfia hadd-i hitam" 1322/1904.

Ali Şuûrî Efendi'nin kendi kurduğu medresede müderrislik yaptığına dair herhangi bir kayda tesadüf edilmemiştir. Nitekim medresenin kuruluşuna denk gelen dönemde, 28 Nisan 1863 tarihli belgelerde kendisinin uzun süredir görev yaptığı Eski Cami Medresesi müderrisliğinin (BOA., EV.BRT, 176/15) ve Fatma Hatun Medresesi müderrisliğinin (BOA., EV.BRT, 176/16) beratla yenilendiği görülmektedir. Vefatından bir yıl öncesine rastlayan bu

(Ya): 10 خ (Kha): 600 ه (Ha): 5 ا (Elif): 1 olmak üzere toplam 1659 sayısına ulaşılır ki bu, Eren'in yanlış hesap yaptığını gösterir (Eren, 1990: 58-59).

[19] 1863 yılında Balıkesir'de doğan Helvacızâde Muharrem Hasbi Efendi, medrese eğitimini tamamlayarak Karesi müftüsü Osman Nuri Efendi'den icazetnâme aldı (İsmail Hakkı, 1343 [1925]: 8; Özgül, 1998: 1-3). 1893 yılında Karesi İdadîsi'nde "Lisân-ı Osmânî Muallimliği"ne atandı. Daha sonra bu göreve "Hıfzü's-sıhha", "Türkçe kitabet", "Ulûm-ı diniyye" ve "ahlak" dersleri de eklendi (İsmail Hakkı, 1342b [1923]: 25-38; BOA, Maarif Nezâreti Mektubi Kalemi [MF.MKT], 609/30). Hasbi Efendi, görevindeki gayret ve liyakati ile dikkat çekti. Karesi İdadîsi Müdürü, onu "erbab-ı fazl ve kemal" olarak tanımlayarak uygun bir şekilde ödüllendirilmesini talep etti (BOA, MF.MKT, 333/26). Sonraki yıllarda da özverili çalışmalarını sürdüren Hasbi Efendi için dördüncü rütbeden Osmanlı Nişanı ile taltif edilmesi yönünde Maarif Nezâreti'ne yazı yazıldı (BOA, MF.MKT, 875/2). 1906'da kendisine müderrislik pâyesi, bir sonraki yıl ise İzmir pâye-i mücerredi verildi ve Dârü'n-Nâfia Medresesi muallim-i sânîliği görevine getirildi. II. Meşrutiyet'in ilanının ardından 1908 seçimlerinde Karesi mebusu olarak Meclis-i Mebusan'a seçildi. Mebusluk görevinin sona ermesinden sonra Balıkesir'e dönen Hasbi Efendi, burada Meclis-i İdâre ve Meclis-i Umûmî üyesi olarak görev yaptı ve 1914 yılında vefat etti (İsmail Hakkı, 1343 [1925]: 8-9).

[20] Nâşir-i envâr-ı ilm ü hâmî-i dîn-i mübin
Hazret-i Abdülhamîd-i sâye-i Rabbü'l-enam
Asr-ı tâbiş-nâk-i umrânında bu dârü'l-ulûm
Sâha-ârây-ı teyessür oldu bir vafk-ı meram
Dâi-i efzâyiş-i eyyâm-ı ömrü şevketi
Mîr-i İsmail Halîm-i hâkim-i âlî-makam
Zelzeleyle hâk ile yeksân iken inşâsına
Kıldı ibzâl-i kemâl-i himmet ü ikdâm-ı tam
Şûledâr olsun derûnu feyz-i bî-pâyân ile
Âlem oldukça tecelli-zâr-ı ilm ü intizam
Parladı târîh-i cevherdâr Hasbî hâmeden
Lütf-ı Hak'la buldu Dârü'n-Nâfia hadd-i hitam 1322/1904. Şiir defterinde "Parladı" diye başlayan son satırın ilk bölümü kitabede "Söyledim Hasbî mücevher şevkle tarihini" şeklinde yazılmıştır.

atamalar kendi medresesinin henüz inşa aşamasında olduğu ve Ali Şuûrî Efendi'nin mevcut görevlerini sürdürdüğünü düşündürmektedir. Muhasebe kayıtlarına göre, 1865-1866 yılında medresede müderris-i evvel olarak Hüseyin Efendi, müderris-i sânî görevinde ise Abdullah Efendi bulunmaktadır (BOA, Cevdet Maarif [C.MF], 78/3891/2). Aynı hocaların 1867-1868 eğitim-öğretim döneminde de vazifelerine devam ettikleri anlaşılmaktadır (BOA, Evkaf Muhasebe Kalemi [EV.MH], 1374/308). 1869-1870 yıllarına ait belgeler de söz konusu müderrislerin aynı görevlerde devam ettiklerini teyit etmektedir (BOA, Evkaf Defterleri [EV.d], 18968).

Muallim-i Evvel Hacı Süleyman Efendi, 7 Rebiülevvel 1290 / 5 Mayıs 1873 tarihinde görevinden kendi isteğiyle ayrılmış ve bu vazife Halil Efendi'ye tevcih edilmiştir. Arzuhâli üzerine boşalan müderris-i sânîlik makamına Melekzâde Hâfız Abdullah atanmıştır. Daha sonra, Muallim-i Evvel Halil Efendi'nin vefatı üzerine bu göreve Muallim-i Sânî Abdullah Efendi getirilmiş; müderris-i sânîlik ise, ulûm-ı aliyye ve âliye ile fiilen meşgul olan İbrahim Sâdık Efendi b. el-Hac Süleyman'a tevcih edilmiştir (VGMA, Defter, 891/147; BOA., Evkaf Mektubi Kalemi [EV.MKT], 2706/9; EV.MKT., 725/48).

1887-1888 yılına ait vilayet salnamesinde medresenin müderris kadrosu; Müderris-i Evvel olarak Gamsızzâde Hacı Hâfız Efendi, Müderris-i Sânî olarak ise Melekzâde Hâfız Abdullah Efendi şeklinde kaydedilmiştir (KVMS., 1305 [1887-1888]: 61).

17 Zilhicce 1320 / 17 Mart 1903 tarihli bir kayıt, söz konusu vakıf medresesinde öğretim kadrosunda yaşanan bir değişikliği belgelemektedir. Muallim-i evvel olarak görev yapan Melekzâde Hafız Abdullah Efendi bin Mehmed'in vefatı üzerine, bu makama Yırcalızâde İbrahim Sadık Efendi bin el-Hac Süleyman Efendi atanmıştır. Ayrıca, Muallim-i sani pozisyonuna da Helvacızade Muharrem Hasbi Efendi bin el-Hac Mustafa tayin edilmiştir (BOA., MŞH.ŞSC.d.., 3/12; 792/2a).

Her üç yılda bir vakfın muhasebesi mütevelli, müderrisler ve müftü tarafından mahkemede gözden geçirilecektir. 21 Cemâziyelâhir 1278 / 24 Aralık 1861 tarihinde tescil edilen vakıf, taşınmaz varlıklarıyla birlikte mütevelli es-Seyyid Hâfız Hüseyin Efendi'ye teslim edilerek hukuki hüviyet kazanmıştır.

Ali Şuûrî Efendi Medresesi Vakfı'nın 13 Mart 1865 - 12 Mart 1866 tarihlerini kapsayan bir yıllık muhasebe kayıtları incelendiğinde, vakfın gelir ve giderlerinin tam bir muvazene içinde olduğu görülmektedir. Gelir kalemleri, vakfa ait taşınmazlardan elde edilen kira ve işletme gelirlerinden oluşmaktadır. Bunlar arasında Edremit zeytinliklerinden 3.300 kuruş, Kerem Köy zeytinliğinden 750 kuruş, Kozan Kazası zeytinliklerinden 1.260 kuruş ve Aslıhan Değirmeni kirasından 1.855 kuruş gelir kaydedilmiş olup bu dört kalemin toplamı 6.165 kuruş olmuştur. Bu tutara, Emre'deki değirmenden sağlanan 834 kuruş ile Balıkesir merkezindeki dükkân kiralarından elde edilen 8.670 kuruş ilave edilerek vakfın toplam geliri 16.669 kuruş olarak tahakkuk etmiştir.

Giderler ise vakfın idari, personel, tamir, vergi ve yatırım masraflarını kapsamaktadır. İdari ve personel ödemeleri kapsamında vakıf fazlasından "sülüsan" hisse olarak tevliyet görevlisi için 513 kuruş, müderris-i evvel Hüseyin Efendi için 174 kuruş ve müderris-i sânî Abdullah Efendi için 86 kuruş ayrılmıştır. Ayrıca bevvap Hacı Ali'ye 120 kuruş ve hatm-i Kur'an hizmeti veren efendilere 165 kuruş ödenmiştir. Bu beş kalemin toplamı 1.058 kuruştur. Bunlara ilaveten, aydınlatma masrafı olarak 380 kuruş, vakıf için satın alınan üç dükkânın bedeli olarak 9.000 kuruş, Aslıhan Değirmeni tamiri için 1.827 kuruş, Emre Değirmeni tamiri için 2.401 kuruş ve dükkân tamiratı için 401 kuruş harcanmış olup bu beş kalemin toplamı 13.409 kuruş, önceki idari giderlerle birleştirildiğinde ara toplam 14.467 kuruşa ulaşmıştır. Son olarak, dükkân vergileri için 517 kuruş, mürettebat için 625 kuruş ve zeytinliklerin bakımı için

460 kuruş daha harcanmıştır. Tüm gider kalemlerinin toplamı 16.669 kuruş olarak gerçekleşmiş ve böylece vakfın yıllık gelir-gider dengesi tam olarak sağlanmıştır. En önemli harcama kalemini, vakfın gayrimenkullerini artırmak amacıyla satın alınan üç adet dükkân için ödenen miktar oluşturmaktadır. Sonuç olarak vakıf, bu hesap döneminde mevcut gelirlerini hem hayrî hizmetlerin idamesi hem de akarların ihyası ve genişletilmesi yönünde verimli bir şekilde kullanmıştır (BOA., C..MF., 78/3891/2).

1867/1868 muhasebe kaydına göre vakfın toplam geliri 13.369 kuruştu. Bu gelir, dükkân kiralarından 5.100 kuruş 20 para, iki değirmenden elde edilen kira gelirinden 5.058 kuruş ve zeytin hasılatından toplam 3.155 kuruş 20 para olmak üzere üç ana kalemden oluşmuştu. Aynı dönemde kaydedilen toplam gider 7.710 kuruş 32 paraydı. Giderler arasında, tamir harcamaları kapsamında, Aslıhan köyündeki değirmenin ark temizliği, Okuf'taki değirmenin taşı, medresenin şadırvan ve diğer tamiratları, vakıf dükkânlarının onarımı, dükkân arsa kiraları ve zeytinliklerin bakımı için 2.928 kuruş harcanmıştı. Müderris-i evvel Hüseyin Efendi'ye 1.886 kuruş 4 para, müderris-i sânî Abdullah Efendi'ye 943 kuruş 2 para, muharrir ücreti olarak 746 kuruş 36 para ve muhasebe harcı olarak 186 kuruş 30 para şeklinde ödemeler bulunuyordu. Ayrıca, Kur'an-ı Kerim tilaveti, bevvablık ve avludaki kandillerin yağı gibi vakfın devamı için gerekli diğer hizmetlere de 3.948 kuruş tahsis edilmişti. Gelir ile gider arasında ortaya çıkan 5.658 kuruş 8 paralık fazlalık, vakıf mütevellisi ile evlâd-ı vâkıf arasında paylaştırılmıştı (BOA., EV.MH., 1374/308).

Vakfın mütevellisi Cemile Hanım adına vekil sıfatıyla Hacı Süleyman tarafından tutulan ve 20 Kasım 1869-20 Kasım 1870 tarihleri arasındaki bir yıllık mali dönemi kapsayan muhasebe kayıtları, vakfın gelir-gider dengesi ve iktisadî dayanakları hakkında ayrıntılı veriler sunmaktadır. Muhasebe defterine göre vakfın toplam geliri 13.916 kuruş 20 para olarak kaydedilmiştir. Gelirlerin tamamı vakfa ait akarların kira ve üretim gelirlerinden oluşmaktadır. Bu çerçevede en yüksek payı, 5.534 kuruş ile icâre-i vâhideli dükkân kiraları oluşturmakta olup, bu kalem toplam gelirin yaklaşık yüzde 39,8'ine tekabül etmektedir. İkinci büyük gelir kaynağı, Okuf ve Aslıhan'daki değirmenlerden elde edilen 4.620 kuruşluk kira geliri olup, bu miktar toplam gelirin yüzde 33,2'sini teşkil etmektedir. Tarımsal gelirler ise iki ayrı merkezden sağlanmıştır. Havran köyündeki zeytinliklerden 2.462 kuruş 20 para, Kozak kazasındaki zeytinliklerden ise 1.300 kuruşluk gelir sağlanmıştır. Bu dağılım, vakfın ekonomik gücünü büyük ölçüde kira gelirlerine dayandırdığını; dükkân ve değirmenlerden sağlanan gelirlerin toplam gelir içindeki payının yüzde 73'ün üzerinde olduğunu göstermektedir.

Gider kalemleri incelendiğinde, fiyat-ı mîrîye ve rayiç farklarından kaynaklanan kesintiler sonrasında vakfın nihai toplam giderinin 7.063 kuruş 10 para olarak kaydedildiği anlaşılmaktadır. Giderler, personel ödemeleri ile işletme, bakım ve muhasebe masrafları olmak üzere iki ana grupta toplanmaktadır. Medrese personeline yapılan ödemeler 4.873 kuruş tutarında olup, bu miktar vakfın asli amacı olan eğitim faaliyetlerine öncelik verdiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Personel giderleri olarak müderris-i evvel Hafız Hüseyin Efendi'ye 2.568 kuruş 20 para ve Müderris-i sani Hafız Abdullah Efendi'ye 1.284 kuruş 20 para ödenmiştir. Kur'an-ı Kerim hocasına 660, bevvaba ise 120 kuruş verilmiştir. Ayrıca kandil yağı için 240 kuruşluk harcama yer almaktadır.

Vergi, kira, bakım ve muhasebe masrafları toplamda 2.190 kuruş olup, bu tutar nihai giderlerin yüzde 31'ine karşılık gelmektedir. Bu kapsamda vakıf akarlarına ilişkin ödenen vergiler 446 kuruş olarak kaydedilmiştir. Gelir getirici mülklerin tamir ve bakım masrafları ise 966 kuruş ile dikkat çekmektedir. Bu kalem, Aslıhan değirmeninin ark temizliği ve kiremit masraflarını, dükkân tamirlerini, zeytinliklerin tımar ve sulama giderlerini kapsamaktadır. Dükkân arsaları için 134 kuruş kira bedeli ödenmiştir. İdari giderler bağlamında muharrir ücreti

olarak 685 kuruş, muhasebe harcı olarak ise 181 kuruş 10 para ödenmiştir. Gelirlerin fiyat-ı mîrîye üzerinden kaydedilmesi ve hazine-i mürettebât dışında kalan rayiç farkları sebebiyle toplamda 212 kuruşluk bir kesinti yapılmıştır. Gelir ve giderler arasındaki fark hesaplandığında, 13.916 kuruş 20 paralık toplam gelire karşılık 7.063 kuruş 10 paralık toplam gider sonucunda 6.853 kuruş 10 para tutarında bir fazlalık ortaya çıkmıştır. Bu meblağ, "vakıf fazlası" olarak mütevellîye teslim edilmiştir. Söz konusu fazlalık, vakfın ilgili mali yıl itibarıyla dengeli bir mali yapıya sahip olduğunu göstermektedir. 1869-1870 muhasebe kayıtları, vakıf gelirlerinin gayrimenkul ve tarımsal üretime dayalı olduğunu ve giderlerin büyük ölçüde eğitim hizmetlerine tahsis edildiğini göstermektedir. Ayrıca vakfın fazla vermesi ise, söz konusu dönemde vakfın iktisadî açıdan istikrarlı bir yapıya sahip olduğunun açık bir göstergesidir.

Yukarıda verilen üç muhasebe dönemi birlikte değerlendirildiğinde, vakfın gelirlerinin ana kaynağını, dükkânlar, değirmenler ve zeytinlikler gibi gelir getirici akarların oluşturduğu görülmektedir. 1865-1866 mali yılında personel ödemeleri görece sınırlı ve sembolik düzeydedir. Bu dönemde vakfın mali ağırlığının personel maaşlarından ziyade akar artırımı ve tamir-yatırım harcamalarına yöneldiğini göstermektedir. Buna karşılık sonraki dönemlerde personel giderlerinde keskin bir artış ve yapısal bir dönüşüm dikkat çekmektedir. Bu artış vakfın doğrudan eğitim hizmetlerinin finansmanını önceleyen bir anlayışa yöneldiğini açık biçimde ortaya koymaktadır (BOA., EV.d. 18968). Bu veriler, Şuûri Efendi Medresesi Vakfı'nın maarif hizmetlerini, mülk idaresinden sağladığı düzenli gelirlerle destekleyen bir vakıf organizasyonu olduğunu göstermektedir (Torkak, 2025: 418).

29 Rebîülâhir 1282 / 21 Eylül 1865 tarihli bir belgeye göre vakfın tevliyet işlerini yürütme yetkisinin vâkıfın kızı Cemile Hanım'a ait olduğu belirtilmektedir. Söz konusu belge, mutasarrıf İsmail Kamil'in yanı sıra yerel yönetim ve vakıf idaresini temsilen bir heyet tarafından da tasdik edilmiştir. Belgede hâkim, müftü, muhasebeci, evkaf müdürü, tahrirat kâtibi ve beş azanın mühürleri yer almaktadır (BOA., C.MF. 78/3891/1).

Yakın tarihli bir kayda göre, tevliyet görevi, mütevelli Süleyman oğlu Vehbi'nin vefatı üzerine, Merkez Tevcih Komisyonu'nun 21 Temmuz 1951 tarih ve 2857/125 sayılı kararıyla Abdülbari Abeyoğlu'na tevcih edilmiştir. Abeyoğlu, vefat tarihi olan 21 Kasım 1973'e kadar bu görevi ifa etmeye devam etmiştir. Mütevellilik, komisyonun 16 Nisan 1974 tarihli kararı ile bu kez Sıtkı Yırcalı'ya devredilmiştir. Sonrasında, komisyonun 9 Kasım 1989 tarih ve 21 sayılı kararı ile görev A. Sırrı Yırcalı uhdesine tevcih edilmiş, ancak Yırcalı 23 Mayıs 1990 tarihinde bu görevden istifa etmiştir (VGMA, Defter, 189/108).

Sonuç olarak denilebilir ki, Ali Şuûrî Efendi Vakfı, Balıkesir şehir merkezinde dinî, eğitsel ve ekonomik unsurları bir çerçevede düzenleyen geç Osmanlı dönemi vakıf anlayışının tipik bir örneğidir. Vakfiye, medrese eğitiminin ilmî yeterlilik esaslarına göre yürütülmesini, talebenin ahlâkî seviyesini gözeten hükümler içermektedir. Bu yönüyle vakıf, insan yetiştirmeyi merkeze alan sürdürülebilir bir eğitim ve sosyal dayanışma modeli ortaya koymakta; vakıf temelli şehir hayatını temsil eden güçlü bir kurumsal yapı olarak temayüz etmektedir.

4. Habibe Hanım bint-i Eyüb Bey Vakfiyesi

Yaşamına dair literatürde yeterli bilgiye rastlanmayan Habibe Hanım'ın metfun bulunduğu alan, Ali Şuûrî Efendi İlkokulu önündeki aile kabristanıdır. Mezar taşı kitabesi üzerinde yapılan incelemede vefat tarihi 5 Rebîülevvel 1303 /12 Aralık 1885 olarak tespit edilmiştir.

19 Cemâziyelâhir 1298 / 19 Mayıs 1881 tarihinde tanzim edilen vakfiye uyarınca, Balıkesir'in Martlı Mahallesi sakinlerinden merhum Ali Şuûrî Efendi'nin eşi Habibe Hanım bint-i Kara Beyzâde Eyüp Bey, mülkiyetindeki taşınmaz hisselerini şer'î mahkeme huzurunda

vakfettiğini beyan etmiştir (BOA., MŞH.ŞSC.d.., 768/67b-69b). Vakfın idari sorumluluğu ve tescil işlemlerini yürütmek üzere mütevelli tayin edilen isim ise Hacı Gaybî Mahallesi'nde ikamet eden Çizmeci Hacı Abdülkadir Ağazâde Hacı Hüseyin Efendi olmuştur.

Vakfa konu olan taşınmazlar, mülkiyet yapısı ve hukuki statüleri bakımından iki ana grupta toplanmaktadır. İlk olarak, Pabuççular Sokağı'nda yer alan ve Bostan Çavuş Vakfı'na yıllık 15 kuruş mukataalı binadaki bir pabuççu dükkânının üçte bir hissesi vakfedilmiştir. İkinci olarak, yine aynı sokakta Zağnos Paşazâde Mehmed Bey Sıbyan Mektebi'ne komşu konumda olan ve yıllık 12 kuruş mukataası bulunan bir diğer pabuççu dükkânının yarı (1/2) hissesi vakıf kapsamına alınmıştır. Habibe Hanım, söz konusu dükkân hisselerini binalarıyla birlikte "hasbeten lillahi'l-ahad" tamamen hayır amacıyla vakıf sistemine dâhil ederek hukuki tasarrufunu tamamlamıştır.

Vakfın işleyiş esaslarına dair belirlenen şartlar uyarınca, vakfedilen dükkân hisselerinin evkaf usul ve nizamlarına uygun olarak mütevelli eliyle her yıl kiraya verilmesi öngörülmüştür. Elde edilecek kira gelirlerinin öncelikli sarf mahalli, dükkânların bakım ve onarım giderleri karşılandıktan sonra, Habibe Hanım tarafından "Fazlı Kuyusu" mevkiinde yeniden inşa ettirilen çeşmenin su yolları, üst yapısı ve diğer teknik aksamının ıslah ve imarı için gerekli harcamalar bu fon üzerinden gerçekleştirilecektir. Vakfın mali disiplinini sağlamak amacıyla, yıllık hesap dökümleri Evkaf memuru ve vakıf mütevellisi tarafından ortaklaşa denetlenecek; kamuya yönelik vergi ve hazine aidatları da yine vakıf bütçesinden tahsil edilecektir.

Vakfın mali yükümlülükleri yerine getirildikten sonra oluşacak gelir fazlası, Habibe Hanım'ın soyundan gelenlere tahsis edilmiştir. Bu dağıtımda, miras hukukundaki "li'z-zekeri misl-ü hazzi'l-ünseyeyn" yani erkeğe iki, kadına bir pay prensibi esas alınarak taksim edilecektir.

Vakıf yönetimi noktasında ise Habibe Hanım, hayatta olduğu müddetçe tevliyeti bizzat üstlenmiştir. Kendi vefatını müteakip yönetim yetkisi, evlatları arasından yaşça en büyük ve yetkinliği en yüksek olan kişiye devredilecektir. Bu süreçte görev yapan mütevelliye, yönetim sorumluluğu karşılığında gelirin onda biri oranında ücret hakkı tanınmıştır. Şayet vakıf kurucusunun nesli tamamen tükenirse, yönetim görevi kadı tarafından tayin edilecek güvenilir bir şahıs eliyle yürütülecektir.

Vakfın mali yönetim planına göre, tüm zaruri giderler ve aile payları ayrıldıktan sonra geriye kalan fazla gelirin beşte biri, vakıf bünyesinde ifa edilen "mukabele" gibi dini hizmetleri yürüten görevlilere ücret olarak tahsis edilmiştir. Bu meblağın dışında kalan bakiye ise vakfın ana amaçları doğrultusunda hayır işlerine ve imar faaliyetlerine aktarılacaktır.

19 Cemâziyelâhir 1298 / 19 Mayıs 1881 tarihinde tanzim edilen bu hukuki belge, dönemin ileri gelen idari ve ilmi şahsiyetleri huzurunda kayıt altına alınmıştır. Vakfiyenin sıhhatine ve şartlarına tanıklık eden heyet içerisinde; Balıkesir Müftüsü Hüseyin Efendi, Dalkıranzâde İsmail Efendi, Mahkeme Kâtibi Mehmet Efendi, Ağa Beyzâde Hacı Halil Efendi, Kara Beyzâde Hafız Abdullah Bey ve Muhzır Hüseyin Ağa gibi isimler yer almaktadır.

Habibe Hatun tarafından inşa ettirilen ve banisinin adıyla anılan çeşme, 1275 / 1858-1859 yılında yapılmıştır. Günümüzde Balıkesir ili, Altıeylül ilçesi, Bahçelievler Mahallesi'nde, Fazlı Camii'nin kuzeybatısında yer alan yol boşluğunda, 8559 ada 1 parselde kayıtlıdır. Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 26.03.2024 tarihli ve 5918 sayılı kararı ile yapının "korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı" olduğu tescillenmiştir. Çeşmenin bakım ve onarım talebi üzerine yapılan incelemeler sonucunda; mevcut durumdaki basit onarımların uygun olmadığına, bunun yerine arşivdeki eski belgeler ve fotoğraflardan yararlanılarak rölöve,

restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanmasına karar verilmiştir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2025).

Genel itibarıyla dikdörtgen formlu bir şekle sahip olan çeşmenin ana cephesi, iki yanda yer alan sütunceler ile sınırlandırılmış bir niş düzenlemesine sahiptir. Nişin üst kısmı basık kemer formunda sonlanmıştır. Yapı, özgün mimari karakterine müdahale edilerek sonradan eklenen betonarme bir sundurma ile koruma altına alınmıştır (Elmas, 2023: 36).

Fotoğraf 4-5: Habibe Hatun Çeşmesi

Habibe Hanım Vakfiyesi, 19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı taşra toplumunda kadınların kamusal alandaki etkinliğini ve mülkiyet haklarını kullanma biçimlerini yansıtan nitelikli bir belgedir. Bu vakıf yapısı, çarşı içindeki dükkânların, çeşme ve su yolları gibi altyapı hizmetlerine dönüştürüldüğü bir sistemi ortaya koymaktadır.

Belge, kadınların mali özerkliğini koruyarak hayır işlerinde aktif özne olduklarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.[21] Bu durum, Osmanlı vakıf geleneğinin sadece dini bir motivasyonla değil, aynı zamanda toplumsal refahı sürdürme gayesiyle yönetildiğini belgelemektedir.

5. Cemile Hanım bint-i Ali Şuûrî Vakfiyesi

Cemile Hanım, Ali eş-Şuûrî Efendi'nin kızı ve Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Ağabeyzade el-Hac Süleyman Efendi'nin zevcesidir. 1 Şâban 1298 / 29 Haziran 1881 tarihinde tanzim edilen vakfiye uyarınca, Balıkesir'in Martlı Mahallesi sakinlerinden merhum müftü Ali Şuûrî Efendi'nin kızı Cemile Hanım, mülkiyetinde bulunan taşınmazı hayır amacıyla vakfettiğini şer'î mahkeme huzurunda beyan etmiştir (BOA., MŞH.ŞSC.d.., 768/67b-69b). Vakfın hukuki tescili ve idari işleyişinden sorumlu mütevelli olarak, Hacı Gaybî Mahallesi sakinlerinden Çizmeci Hacı Abdülkadirzâde Hacı Hüseyin Efendi görevlendirilmiştir.

Vakfa konu olan taşınmaz, Bezzazlar Arastası'nda konumlanmaktadır. Mülkiyet itibarıyla binası Cemile Hanım'a ait olan bu dükkân, Bostan Çavuş Vakfı'na ait bir arazi üzerinde -yıllık 20 kuruş mukataalı olarak- yer almaktadır. Cemile Hanım, bu dükkânı tamamen Allah rızası gözeterek vakıf sistemine dâhil etmiştir.

[21] İslam toplumlarında kadının ekonomik ve hukuki konumuna dair oryantalist literatürde çizilen indirgemeci tablo, Osmanlı arşiv belgeleri ve vakfiye kayıtlarının ortaya koyduğu tarihsel gerçeklikle önemli ölçüde çelişmektedir. Nitekim Osmanlı hukuk sistemi içerisinde kadınlar, miras edinme, mülk sahibi olma ve vakıf tesis etme gibi temel mali haklara sahip olup bu haklarını fiilen kullanmışlardır. Özellikle vakfiye kayıtları kadınların servetlerini eğitim, dinî ve sosyal hizmetler için tahsis edebildiklerini göstermektedir. Bu durum, Müslüman kadını edilgen ve bağımlı bir özne olarak kurgulayan oryantalist yaklaşımın metodolojik sorunlarını ortaya koymakta ve yerel uygulamaları ve arşiv temelli verileri ihmal ettiğini göstermektedir (Şensoy, 2019; Vakıf Kuran Kadınlar, 2019; Sar, 2021; Maydaer, 2021; Akman, 2022).

Vakfiyede belirlenen vakfın işleyiş şartları uyarınca, dükkânın her yıl mütevelli marifetiyle kiraya verilmesi ve elde edilen gelirin öncelikle sarf mahalli, Cemile Hanım'ın babası Ali Şuûrî Efendi tarafından Sahn-ı Hisar Mahallesi'nde inşa ettirilen "Seyyid Müftü Kütüphanesi"dir. Vakıf geliri, bu kütüphanedeki kitaplar ile binanın bakım, onarım ve genel ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılacaktır.

Vakfın yıllık hesap dökümleri evkaf memuru ve mütevelli tarafından ortaklaşa tetkik edilecektir. Devlete ait vergi yükümlülükleri ve resmi aidatlar bütçeden düşüldükten sonra kalan gelir, kütüphanede görev yapan "hafız-ı kütüb"e ifa ettiği hizmetin karşılığı olarak tahsis edilecektir. Bu düzenleme, bir eğitim kurumunun hem fiziksel varlığını hem de personel ihtiyacını sürdürülebilir kılmayı amaçlaması bakımından dikkate değerdir. Cemile Hanım'ın vakfiyesi, Ali Şuûrî Efendi ailesinin Balıkesir'in ilmi ve kültürel hayatına katkılarını yansıtmaktadır.

Vakfın idari yapısı, kurucusu Cemile Hanım'ın belirlediği tevliyet şartları ve devir esasları doğrultusunda yürütülmüştür. Buna göre Cemile Hanım, hayatta olduğu müddetçe vakfın mütevellilik görevini bizzat ve hasbî olarak yürütecektir. Vefatından sonra bu sorumluluk, evlatları arasından cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin, yaşça en büyük ve yetkinliği en yüksek olan kişiye intikal edecektir. Aile üyelerinin mütevelli olduğu dönemlerde, görevin herhangi bir karşılık beklenmeden ifa edilmesi şart koşulmuştur.

Vakfı kuran kişinin soyunun tamamen tükenmesi durumunda ise yönetim kamu denetimine devredilecektir. Bu aşamada, kadı tarafından tayin edilecek, dürüstlüğü ve güvenilirliğiyle tanınan bir şahıs mütevelli olarak atanacaktır. Aile dışından atanan bu yöneticiye, yürüttüğü idari hizmetlerin karşılığı olarak vakıf gelirinin beşte biri oranında bir ücret ödenmesi karara bağlanmıştır.

Vakıf şartlarının hukuki geçerlilik kazandığı 1 Şâban 1298 / 29 Haziran 1881 tarihli tescil işlemi, Balıkesir'in önde gelen şahsiyetlerinin huzurunda gerçekleştirilmiştir. Belgenin tanzimine şahitlik eden heyette şu isimler yer almaktadır: Balıkesir Müftüsü Hafız Hüseyin Efendi, Dalkıranzâde İsmail Efendi bin Yusuf, Ağa Beyzâde Hacı Halil Efendi, Kara Beyzâde Hafız Abdullah Bey bin İsmail ve muhzır Hüseyin Ağa bin Mehmed.

Cemile Hanım Vakfiyesi, Balıkesir'in köklü ilim ailelerinden Ali Şuûrî Efendi ailesinin hayır ve irfan geleneğini sürdüren, ikinci kuşak bir kadın vakıf modeli teşkil ederek sosyokültürel açıdan önemli bir örnek sunmaktadır. Vakfın temel amacının doğrudan Sahn-ı Hisar'daki kütüphanenin idamesine yönelik olması, kadın bir vâkıfenin şehrin ilmî altyapısına bilinçli katkısını yansıtmaktadır. Bu durum, eğitim ve kültür kurumlarının sürdürülebilirliğinde kadınların üstlendiği kritik rolü somutlaştırmaktadır.

Sosyal tarih perspektifinden bakıldığında bu belge, 19. yüzyıl Osmanlı toplumunda kadınların mülkiyet hakkına sahip olmalarının ötesinde, vakıf kurma ve yönetim süreçlerinde tam yetkiyle yer alabildiklerini kanıtlamaktadır. Cemile Hanım, kurduğu bu yapıyı sadece bağımsız bir hayır eseri olarak değil, babası Ali Şuûrî Efendi tarafından tesis edilen ilmî mirasın devamlılığını sağlayan hukuki ve ekonomik bir teminatı olarak kurgulamıştır.

6. Kütüphane-i Seyyid Müftü

Ali Şuûrî Efendi, Balıkesir'in ilmî hayatında uzun süre etkili olmuş; müftülük ve müderrislik görevlerini vefatına kadar sürdürmüştür. Fetvalarını, görev yaptığı Alaybeyi Medresesindeki odasında vermiştir. En önemli eseri Nâfi'a Medresesi olup, sahip olduğu geniş mal varlığını bu kuruma vakfetmiştir. Ayrıca kendisine vekâlet veren pek çok kişi de gayrimenkul, arazi ve zeytinliklerini vakıf yoluyla bu yapıya tahsis etmiştir.

Ali Şuûrî Efendi, Dâru'n-Nâfia Medresesinin inşasının ardından, eğitim faaliyetlerini desteklemek ve halkın ilmî ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla kapsamlı bir kütüphane tesis etmiştir. Bu dönemde şehirdeki cami ve medreselerde veya müderrislerin uhdesinde bulunan küçük ölçekli koleksiyonların varlığı muhtemel olsa da, 1816 yılında tesis edilen Kütüphane-i Kadîm [Eski Kütüphane] (Polat, 2025) dışında müstakil ve kapsamlı bir kütüphane mevcut değildi. Bu boşluğu fark eden Ali Şuûrî Efendi, 1863 yılında önemli yazma eserleri bünyesinde barındıran ciddi bir kütüphane kurmuştur.

Ancak günümüze ulaşamayan bu yapı, 1898 yılındaki "Büyük Balıkesir Depremi" neticesinde yıkılmıştır.[22] İçindeki kitaplar, dönemin mutasarrıfı Ömer Ali Bey'in emriyle, kendi yaptırdığı Hamidiye Kütüphanesine nakledilmiştir. Bu koleksiyon, daha sonra İl Halk Kütüphanesine ve nihayetinde günümüzde Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesine intikal etmiştir.[23] Söz konusu koleksiyonun tamamının muhafaza edilip edilmediği kesin olarak saptanamasa da yapılan araştırmalar eserlerin önemli bir kısmının izini sürmeyi mümkün kılmıştır.

Kütüphanenin bulunduğu arsa üzerinde bugün, bir bölümünde Ali Şuûrî Efendi'nin aile mezarlığı ile iş yerleri yer almaktadır. İlyaslar Mezarlığı'nın Atatürk Parkı'na dönüştürülmesi sürecinde, orada bulunan aile mezarlığı, kütüphane avlusuna nakledilmiştir (Eren, 1990: 61).

Ali Şuûrî Efendi'nin vakfiyesinde kütüphaneye yer verilmemiştir. Bunun temel nedeni, vakfiyenin düzenlendiği 21 Cemâziyelâhir 1278 / 24 Aralık 1861 tarihinde söz konusu birimin henüz faaliyette olmamasıdır. Nitekim vakfın kurucusunun vefatından bir yıl önceye, 1863 yılına tarihlenen kütüphane mührü, bu birimin 1863'te tesis edildiğini göstermektedir. Kurucunun vefatı ise 6 Haziran 1864 tarihine rastlamaktadır. Bu durum, kütüphanenin vakfiyeden sonra oluşturulduğunu ve dolayısıyla vakfiyenin yalnızca 1861'de mevcut olan medrese yapılanmasını esas aldığını ortaya koymaktadır. Kütüphaneye ekonomik destek, Ali Şuûrî Efendi'nin kızı Cemile'nin vakfının 1881'de tescil edilmesiyle sağlanmıştır.

Fotoğraf 6-7: Kütüphane mühürleri

	
Kütüphâne-i Seyyid Müftü Mührü 1280 [1863]	Kütüphâne-i Atîk Mührü1306 [1888-1889]

Kütüphane mührü, Ali Şuûrî Efendi tarafından kurulan ve ömrü çok uzun olmayan bu kütüphanenin tam adını netleştirmektedir. Mühürde "Kütüphane-i Seyyid Müftü" ibaresi yer almaktadır. Nitekim Ali Şuûrî Efendi'nin mezar taşındaki "Merhum Hacı es-Seyyid Müftü Ali Şuûrî" ifadesiyle örtüşmektedir. "Seyyid Müftü Kütüphanesi" olarak anılan bu kurum, sonraki kayıtlarda kurucusunun adıyla zikredilmiştir. Kütüphane günümüzde mevcut değildir. Kaynaklarda, kütüphanenin yandığı; kitapların ise daha sonra kurulan kütüphanelere taşındığı

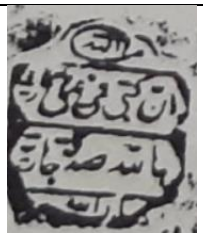
[22] Depremin yıkıcı etkisi ve sonrasında mutasarrıf Ömer Âli Beyin çalışmaları hakkında bkz. Eren, 1993; Polat, 2023; Yazıcı, 2003 & 2006.

[23] Balıkesir Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesi akademik çalışmalara kaynaklık etmektedir. Bunlara örnek olarak Bengi (2022) ve Çakır'ın (2022) çalışmaları verilebilir.

rivayet edilmektedir. Ancak bu kütüphaneden kaç kitabın nakledildiği ve bunların ne kadarının günümüze ulaştığı hususu bilinmemektedir.

Eren, kütüphaneye ait bir kitabenin varlığından bahsetmiş ve eserinde buna yer vermiştir. Bugün mevcut olmayan kitabede, yazılanlar ve Türkçesi şöyledir:

Tablo 1: Kütüphanenin kitabesi ve açıklaması (Eren, 1990: 62)

	ما شاء الله إِنَّ كُتُبِي مِنْ عَلِي شُعُورِي بِاللهِ صَدَقَةٌ جَارِيَة بَارَكَ الله	Mâşallah. Şüphesiz benim kitaplarım, Ali Şuûrî'den, Allah rızası için bir sadaka-i cariyedir. Bârekallah.

Balıkesir'in 1887-1888 tarihli salnâmesinde, "Yeni" ve "Eski" olmak üzere iki kütüphanenin varlığı kaydedilmiştir. Buna göre Yeni Kütüphanenin görevlisi Hacı Mustafa Efendi olup kitap sayısı 1035'tir; Eski Kütüphanenin görevlisi ise Zekeriya Efendi'dir ve kitap mevcudu 412'dir (KVMS., 1305 [1887-1888]: 61).

1900 yılına ait Maarif Salnâmesi'nde, liva merkezinde üç, kazalarda ise iki kütüphane bulunduğu belirtilmiştir. Bu kütüphanelerin tamamının, banilerinin adlarıyla anıldığı tespit edilmiştir. (Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, 1316 [1898-1899]: 442-443). Salnâmeye göre kütüphanelerin adı, bulunduğu kaza, mahalli ve kitap sayısı şöyledir:

Tablo 2: 1898-1899 yılı Balıkesir kütüphaneleri

Kaza adı	**Kütüphane Adı**	**Mahalli**	**Kitap adedi**
Karesi	Hacı Mehmed Efendi	Selahaddin Mahallesi	1129
Karesi	Hacı Şuûrî Efendi	Sahn-ı Hisar	764
Karesi	Cingeli Hacı Mehmed Ağa	Yıldırım Camii bitişiğinde	9
Bigadiç	Koca İsmail Ağa	Yeşilli Camii derununda	86
Sındırgı	Hafız Sadık Efendi	Şerif Paşa Medresesi avlusunda	240

Hacı Mehmed Efendi'nin Selahaddin Mahallesi'nde kurduğu ve Balıkesir'in en eski kütüphanesi olarak bilinen kütüphanenin vakfiyesinde, vakfın adı "Kütüphane-i Atîk" şeklinde geçmektedir. İki salnâme arasında on iki-on üç yıl gibi kısa bir süre bulunmasına rağmen kitap sayısının 412'den 1129'a yükselmiş olması dikkat çekicidir. Ali Şuûrî Efendi tarafından kurulan kütüphanenin 1863'te tesis edildiği dikkate alındığında, ilk salnâmede "Yeni Kütüphane" olarak adlandırıldığı, ikinci salnâmede kurucusunun adıyla kaydedilmiş olması muhtemeldir. Bununla birlikte, ilk salnâmede yer alan Yeni Kütüphanenin ikinci salnâmede açıkça zikredilmemesi izaha muhtaçtır. Şayet Yeni Kütüphane, Hacı Şuûrî Efendi Kütüphanesi ise kitap sayısının 1035'ten 764'e düşmesi makul görünmemektedir. Bu noktada bir kayıt karışıklığı yaşanmış olması ihtimali dikkate alınabilir; Eski Kütüphanenin kitap sayısının 412'den 764'e, Yeni Kütüphanenin ise 1035'ten 1129'a yükselmiş olması daha tutarlı görünmektedir.

Eski Kütüphanenin kurucusu Seyyid Mehmed Efendi b. Abdüllatif'tir (VGMA.Defter, 5700/6). 21 Haziran 1816 tarihli vakfiyeye göre kütüphane Selahaddin Mahallesi'nde kurulmuş, bir cilt mushaf ve elli sekiz kitapla faaliyete başlamıştır. Gaybî Mahallesi'nde bulunan bir han ile bir simitçi dükkânı vakfedilmiştir. Vakfiyede, kütüphanedeki hâfız-ı kütübe, Hacıkaya Medresesi müderrisine, Eski Şadırvan'a, Hacı Müftü Camii'nin aydınlatmasına ve kütüphanenin tamirine gelirin tahsisi şart koşulmuştur.

Bu süreçten sonra Karesi Mutasarrıfı Ömer Âli Bey, şehrin eğitim ve kültür hayatına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu kapsamda Hamidiye Caddesi'nde bulunan caminin avlusunda on odalı bir medrese ve bir kütüphane inşa ettirmiştir. Kütüphanenin açılışı, padişahın cülûs törenine denk getirilmiş ve bu nedenle "Hamidiye" adı verilmiştir. Ömer Âli Bey, vakıf geleneğini sürdürerek müessesenin sürekliliğini sağlamak amacıyla sahip olduğu malları bu hayırlı hizmete tahsis etmiş ve bu doğrultuda 11 Şevval 1319 / 21 Ocak 1902 tarihli bir vakfiye düzenlemiştir (Polat, 2023).

Fotoğraf: 8-9: Hamidiye ve Mutasarrıf Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphaneleri

	
Hamidiye Kütüphanesi	Mutasarrıf Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesi

7. Seyyid Müftü Kütüphanesi Menşeli Yazma Eserler Üzerine Tespitler

Balıkesir Müftülüğüne sunulan ve yürütücülüğü tarafımdan, araştırmacılığı ise Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Doç. Dr. Yılmaz Fidan tarafından gerçekleştirilen "Balıkesir Müftüsü Ali Şuûrî Efendi'nin Şehre Kültürel Katkısı: Seyyid Müftü Kütüphanesinin İzinde" başlıklı bilimsel araştırma projesi kapsamında, Balıkesir Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesi koleksiyonlarında yer alan yazma eserler titiz bir şekilde incelenmiştir. Çalışma sürecinde, yazma eserler tek tek taranarak üzerlerinde bulunan kütüphane ve mülkiyet mühürleri tespit edilmiş, bu mühürler paleografik ve içerik bağlamlı olarak değerlendirilmiştir. Yapılan mühür incelemeleri neticesinde, Seyyid Müftü Kütüphanesi menşeli olduğu kesin biçimde belirlenen yazma eserlerin sayısı iki yüz kırk üç olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç, doğrudan yazma eserler üzerinde yer alan kütüphane mühürlerine dayanmaktadır. Elde edilen veriler, Ali Şuûrî Efendi'nin ilmî ilgi alanlarını, benimsediği tedris geleneğini ve Balıkesir'de teşekkül eden ilmî-kültürel birikimi anlamaya imkân tanıyan önemli ipuçları sunmaktadır.

İncelenen iki yüz kırk üç eserden oluşan koleksiyon, İslâmî ilimlerin ana disiplinlerini kuşatan geniş bir muhtevaya sahiptir. Bununla birlikte bazı ilim sahalarının belirgin biçimde öne çıktığı görülmektedir. Fıkıh ve usûl-i fıkıh alanındaki eserler, koleksiyonun en geniş bölümünü teşkil etmektedir. Hanefî fıkhının temel metinleri arasında yer alan Vikâyetü'r-Rivâye ve el-Müntekâ fî Şerhi'l-Mültekâ gibi eserler, bunlara yazılmış şerh ve hâşiyelerle birlikte dikkate alındığında, fıkıh ilminin koleksiyon içinde merkezi bir konumda olduğu anlaşılmaktadır.

Kelâm ve akaid sahasına ait eserler de kayda değer bir yekûn oluşturmaktadır. el-Fıkhu'l-Ekber, Akâidü'n-Nesefî ve bunların şerh ve hâşiyeleri, Osmanlı medrese geleneğinde itikadî meselelerin sistemli bir şekilde ele alındığını ve bu alanın tedrisatın temel unsurlarından biri olduğunu göstermektedir.

Mantık ve münâzara ilimlerine dair eserler, koleksiyonun dikkat çekici bir diğer unsurudur. Şerhu'l-Burhân, Takrîru'l-Kavânîn ve Âdâbü'l-Bahs ve'l-Münâzara gibi eserler, hem nazarî mantığın esaslarını hem de ilmî tartışma ve müzakere usullerini öğretmeye yönelik

metinler olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, koleksiyonun ilmî yöntemi ve düşünme disiplinini esas aldığını göstermektedir.

Arap dili ve edebiyatı alanındaki eserler, koleksiyonun hacim bakımından geniş bölümlerinden birini teşkil etmektedir. El-Kâfiye, eş-Şâfiye, el-Mufassal ve el-Fevâ'idü'z-Ziyâ'iyye gibi nahiv ve sarf metinleri ile bunlara ait şerh ve hâşiyeler, dil ilimlerinin medrese tedrisatındaki temel rolünü açık biçimde ortaya koymaktadır. Belâgat sahasına dair eserler ise edebî zevkin ve ifade kudretinin geliştirilmesine yönelik bir ilgiyi yansıtmaktadır.

Bunlara ilâveten, tasavvuf ve ahlâk alanına dair Eyyühe'l-Veled, Cilâ'ü'l-Kulûb ve Ta'lîmü'l-Müte'allim gibi eserler ile tefsir, hadis, kıraat ve akaid konularını içeren risâleler de koleksiyonun tamamlayıcı unsurları arasında yer almaktadır. Bu durum, zahirî ilimler ile manevî terbiye arasında kurulan dengenin kütüphane koleksiyonuna da yansıdığını göstermektedir.

Koleksiyonda yer alan eserlerin mühim bir kısmının şerh ve hâşiye nev'inden olması, İslâmî ilimlerde metin yorumlama, açıklama ve metinler arası ilmî müzâkere geleneğinin asırlardır kuvvetle devam ettiğini göstermektedir. Temel metinler üzerine inşa edilen bu çalışmalar hem ilmî silsilenin sürekliliğini hem de medrese tedrisatında müfredatın işleniş biçimini ortaya koymaktadır.

Eserlerin didaktik mahiyeti de dikkat çekicidir. Ta'lîmü'l-Müte'allim ve Âdâbü'l-Bahs ve'l-Münâzara gibi metinler, yalnızca teorik bilgi aktarmayı değil, aynı zamanda talebenin ilmî ahlâkını ve öğrenme disiplinini şekillendirmeyi hedeflemektedir.

Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesi eserlerin bir arada bulunması ise medrese müfredatının çok dilli yapısını yansıtmaktadır. Bu husus, Osmanlı ilmî çevrelerinin çok yönlü ve geniş kültürel birikimini ortaya koymaktadır.

Metinler, muhtevaları itibarıyla tematik bir tasnife tâbi tutulduğunda, koleksiyonun ilmî muhtevasının ekseriyetle fıkıh ve lisan ilimlerinde, bunları takiben ise kelâm ve mantık sahalarında yoğunlaştığını; bununla beraber, ahlâkî ve tasavvufî literatürün de mühim bir yer işgal ettiğini ve ihmal edilmediğini açıkça ortaya koymaktadır.

Seyyid Müftü Kütüphanesi menşeli olarak tespit edilen bu eserler bütünü, söz konusu koleksiyonun, Osmanlı medrese müfredatının mühim bir kısmını yansıtan küçük ölçekli bir temsil niteliği taşıdığı müşahede edilmektedir. Mevcut eserler, hem temel metinleri hem de bu metinler üzerine kaleme alınmış şerh ve hâşiyeleri ihtiva etmesi bakımından, ilmî geleneğin sürekliliğini ve metinler arası devamlılığı açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Geçmişten günümüze, vakıfların dini, sosyal, kültürel ve benzeri pek çok alanda; insanların, canlıların ve toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tesis edildikleri görülmektedir. Bu bağlamda, Ali Şuûrî Efendi, eşi Habibe Hanım ve kızı Cemile Hanım'ın da aynı geleneğin devamı niteliğinde vakıflar kurarak Balıkesir şehrine önemli katkılarda bulundukları anlaşılmaktadır.

Ali Şuûrî Efendi, bir müderris ve müftü olarak şehrin dini ve ilmi hayatında iz bırakan bir şahsiyet olarak, "Dârü'n-Nâfia" adında bir medrese inşa etmiş ve bu eğitim kurumunu desteklemek için gelir getirici akarlar bırakan bir vakıf kurmuştur. Eşi Habibe Hanım, çeşme ve su yollarına odaklanan vakfıyla toplumun su ihtiyacının karşılanmasına hizmet etmiştir. Kızları Cemile Hanım ise, özellikle babasının kurmuş olduğu kütüphanenin sürekliliğini sağlamak amacıyla bir vakıf tesis etmiştir. Dolayısıyla, aile vakıflarının, medrese ve kütüphaneyi destekleyen yapılarıyla birbirini tamamlayan ve sürdürülebilir kılan bütüncül bir

model oluşturduğu söylenebilir. Bu tarihsel miras ve vakıf vizyonunun günümüze uyarlanmasına yönelik çeşitli öneriler geliştirilebilir.

Öncelikle, bahsi geçen aileye ve genel olarak vakıflara ait cami, medrese, kütüphane, çeşme, hazireler gibi tarihi eserlerin korunması ve gerekiyorsa restorasyonu büyük önem taşımaktadır. İkinci olarak, Habibe Hanım ve Cemile Hanım örnekleri üzerinden, Osmanlı toplumsal hayatında kadınların vakıf kurucu olarak oynadığı aktif role dikkat çekilebilir. Bu örnekler, kadınların sosyal sorumluluk ve hayırseverlik alanındaki tarihsel varlığını görünür kılmak için önemli bir fırsat sunmaktadır.

Diğer bir öneri olarak, Ali Şuûrî Efendi ve ailesinin vakıf eserlerinin bulunduğu mekanlar, "şehir belleği" çalışmaları kapsamında bir "Vakıf Rotası" olarak düzenlenebilir. Bu noktalara, eserlerin eski ve yeni hâllerini gösteren resimli bilgilendirme tabelaları konularak şehir sakinlerinin aidiyet duygusu güçlendirilebilir. Kültürel mirasın canlandırılması noktasında Ali Şuûrî Efendi'nin vakfiyesinde yer alan, Muharrem ayında iki kazan aşure pişirilerek fakirlere ve talebelere dağıtılması şartı, vakıf haftası gibi etkinliklerde sembolik olarak yeniden değerlendirilebilir. Bu uygulama, vakıf kültürünün sadece bina inşası değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma anlayışı olduğu vurgulanabilir. Son olarak, Cemile Hanım'ın kütüphane vakfından hareketle, Kütüphanecilik Haftası'nda adının anılması ve kadın vakıf kuruculuğunun ön planda tutulması, bu tarihsel mirasın anlamlı bir şekilde yaşatılmasına katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, Ali Şuûrî Efendi ve ailesinin vakıfları, geçmişin sosyal sorumluluk anlayışını somutlaştıran değerli bir mirastır. Bu mirasın korunması, incelenmesi ve yukarıdaki öneriler ışığında çağdaş yorumlarla canlandırılması, hem şehre aidiyetin pekişmesine hem de vakıf şuurunun gelecek nesillere aktarılmasına katkı sağlayacaktır.

Bilgi Notu

Makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma, etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA., Cevdet Maarif (C.MF). 78/3891/2.

BOA., Evkaf Berat (EV.BRT). 176/16.

BOA., EV.BRT., 176/15.

BOA., Evkaf Defterleri (EV.d). 18968.

BOA., Evkaf Mektubi Kalemi (EV.MKT). 2706/9.

BOA., EV.MKT., 725/48.

BOA., Evkaf Muhasebe Kalemi (EV.MH). 1374/308.

BOA., Maarif Nezâreti Mektubi Kalemi (MF.MKT). 609/30.

BOA., MF.MKT. 333/26.

BOA., MF.MKT. 875/2.

BOA., Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL). 410/22.

BOA., Meşihat Defterleri (MŞH.ŞSC.d..). 745/ 2a.

BOA., MŞH.ŞSC.d.., 768/67b-69b.

BOA., MŞH.ŞSC.d.., 792/2a.

BOA., Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı (A.MKT.NZD.). 5/4.

BOA., Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı (A. MKT.MHM). 19/33.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA),

VGMA.DEFTER, 584/18/8.

VGMA.DEFTER, 5700/6.

VGMA.DEFTER, 189/108.

Salname ve Gazeteler

Hudâvendigâr Vilayeti Salnâmesi. 1316 (1898/1899). Def'a 25. Matba'a-i Vilayet.

Karesi Vilâyetine Mahsus Salnâme. 1305 (1887/1888). Vilayet Matbaası.

Karesi Gazetesi, 5 Rebîülâhir 1335 (29 Ocak 1917), 3. Sene, Nr. 143-39, Matbaa-i Liva.

Yayınlar

Akman, E. (2022). 19. yüzyılda Mardin kadın vakıfları ve kadınların mülkiyet ilişkileri. *Vakıflar Dergisi*, (57), 97-113.

Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi. (t.y.). *Balıkesir vakfiyeleri: (Vakfiye suretleri)*. 2, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi Kitaplığı.

Başar, F. (Ed.). (2019). *Vakıf kuran kadınlar*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Bayyiğit, M., Gördük, Y. E., Özkan, M. (Ed.). (2021). *Vefatının 50. yılında Hasan Basri Çantay*. Altıeylül Belediyesi.

Bayyiğit, M., Özkan, M., Çanakcı, A. A., Abdelghany, A. H. A. (Ed.). (2019). *Balıkesirli bir İslam âlimi İmam Birgivî*. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Bengi, E. O. (2022). Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesinde eseri bulunan Balıkesirli müellif ve müstensihler. M. Bayyiğit, M. Özkan, A. A. Çanakcı, A. Abdelghany, M. Polat, L. Cengiz (Ed.), *Geçmişten Günümüze Balıkesir'in Kültürel Mirası - 2* içinde (315-330. ss.), Palet Yayınları.

Berki, A. H. (1966). *Vakfa dair yazılan eserlerle vakfiye ve benzeri vesikalarda geçen ıstılah ve tâbirler*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı.

Çakır, B. (2022). Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan ciltlerin değerlendirilmesi. M. Bayyiğit, M. Özkan, A. A. Çanakcı, A. Abdelghany, M. Polat, L. Cengiz (Ed.), *Geçmişten Günümüze Balıkesir'in Kültürel Mirası - 3* içinde (255-276. ss.), Palet Yayınları.

Çanakcı, A. A. (2016). Hasan Basri Çantay'da eğitim: "Himâye-i Etfâl" çalışmaları bağlamında bir değerlendirme (Günümüz eğitim sistemi ile mukayeseli). *Mîzânü'l-Hak İslami İlimler Dergisi*, (2), 57-74.

Çanakcı, A. A. (2019). Birgivî Mehmed Efendi'nin hayatı, ilmî kişiliği ve eğitim anlayışı. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (8), 89-121.

Çanakcı, A. A. (2020). Gönenli Mehmet Efendi'nin hayatı, kişiliği ve eğitim anlayışı. *Turkish Studies - Comparative Religious Studies*, *15*(1), 1-21.

Elmas, E. (2023). *Balıkesir kitabeleri ve mezar taşları.* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Elmas, E. (2025). Balıkesir'de yapıları günümüze ulaşamayan kitâbeler. *Erciyes Akademi*, *39*(1), 32-53.

Eren, M. (1990). *Balıkesir il müftüleri ve tarihî kitabeler*. İnci Ofset.

Eren, M. (1993). *Mutasarrıf Ömer Ali Bey: Balıkesir'i yeniden inşa ve imar eden, Hamidiye (İl Halk) Kütüphanesi'nin kurucusu ve sahibi*.

Es-Seyyid Ali b. Ali Sabahaddin eş- Şuûrî. (1280/1863-1864). *İcazetnâme*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Portal Sistemi. https://portal.yek.gov.tr/works/detail/688942

Evliyâ Çelebi. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi seyahatnâmesi: Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine* (9. Kitap, 1. Cilt) [Seyahatname]. S. A. Kahraman (Haz.), Yapı Kredi Yayınları.

Grabus, M. (2021). İmam Birgivi'nin Bosna Hersek ilmi ve kültür dünyasındaki etkileri. M. Bayyiğit, M. Özkan, A. A. Çanakcı, A. H. A. Abdelghany (Ed.), *Balıkesirli Bir İslam Âlimi İmam Birgivî* içinde (391-401. ss.), 2, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

İsmail Hakkı [Uzunçarşılı]. (1343 [1925]). *Karesi meşâhîri: İkinci kısım, edip ve şairler, rical-i devlet faslı*. Hüsn-i Tabiat Matbaası.

İsmail Hakkı b. Mehmed Latif [Uzunçarşılı]. (1342a [1923]). *Karesi meşâhîri: Birinci kısım, ulemâ ve meşâyih kısmı*. Karesi Vilayet Matbaası.

İsmail Hakkı b. Mehmed Latif [Uzunçarşılı]. (1342b [1923]). *Karesi İdadi- Sultanî- Lisesi'ne mahsus salname.* Dilek Matbaası.

Kahraman, S. A., Galitekin, A. N., Dadaş, C. (Haz.). (1998). *İlmiyye sâlnâmesi: Osmanlı ilmiyye teşkîlâtı ve şeyhülislâmlar*. İşaret Yayınları.

Koca, F. (2006). Mûsâ Kâzım Efendi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 31*, içinde (221-222. ss.), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Maydaer, S. (2021). Osmanlı hanedan ailesine mensup hanımların vakıflarında Ramazan ayına yönelik hizmetler. *Vakıflar Dergisi*, (56), 21-32.

Mehmed Tâhir. (1971). *Osmanlı müellifleri*. A. Fikri Yavuz, İ. Özen (Haz.), *1*, Meral Yayınları.

Ömer Hilmi Efendi. (1977). *İthaf-ül ahlâf fî ahkâm-il evkaf*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Özdemir, Z. (2003). *Karesi Beyliği'nden Cumhuriyet'e Balıkesir mülki idarecileri*. T.C. Balıkesir Valiliği Yayınları.

Özgül, M. K. (1998). *Helvacızâde Muharrem Hasbî, hayatı ve eserleri*. Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı.

Öziş, A. (2021). Ali Şuûrî Efendi'nin hayatı ve ilmî şahsiyeti. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *4*(BCS 21 Özel Sayısı), 29-44.

Özkan, M. (2022). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e iki âlim profili: Hasan Basri Çantay ve Mehmet Ruhi Turan (Sarı Hoca). M. Bayyiğit, M. Özkan, A. A. Çanakcı, A. Abdelghany, M. Polat, L. Cengiz (Ed.), *Geçmişten Günümüze Balıkesir'in Kültürel Mirası - 5* içinde (7-41. ss.), Palet Yayınları.

Özkan, M. (2023). Hacıhasanzâde Mehmed Şâh (ö. 939/1532) ve Tenvîru'l-Usûl adlı risale üzerine. M. Özkan, A. A. Çanakcı, M. Polat, A. H. A. Abdelghany, L. Cengiz (Ed.), *Balıkesir'de Dinî Hayat: İz Bırakan Âlimler ve Eserleri* içinde (3-20. ss.), Emin Yayınları.

Özkan, M. & Çanakcı, A. A. (Ed.). (2023). *Vefatının 42. yılında Sarı Hoca Mehmet Ruhi Turan (1900-1981)*. Altıeylül Belediyesi Kültür Yayınları.

Özsarı, M. (2005). Balıkesirli bir modernist eğitimci: Şuurî Sabahaddin Ali Efendi (Koca Müfti). *Müteferrika*, (27), 213-219.

Özsarı, M. (2007). 19. yüzyılın ikinci yarısında Balıkesir'in sosyal ve kültürel durumuna genel bir bakış. *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 13*(1), 183-197.

Polat, A. (2022). Balıkesir'de bir eğitim kurumu: Medrese-i Edebiyye. M. Bayyiğit, M. Özkan, A. A. Çanakcı, M. Polat, A. H. A. Abdelghany, L. Cengiz (Ed.), *Geçmişten Günümüze Balıkesir'in Kültürel Mirası - 1* içinde (265-282. ss.), Palet Yayınları.

Polat, M. (2023). Karesi Mutasarrıfı Ömer Âli Bey'in şehir mimarisine katkıları ve Hamidiye Kütüphanesi. *Cumhuriyetin 100. yılında Balıkesir'in Kültürel Birikimi: Büyük Şahsiyetler ve Eserleri* içinde (95-143. ss.), Palet Yayınları.

Polat, M. (2025). Balıkesir'in ilk sivil kütüphânesi: Seyyid Mehmed Efendi Vakfı ve Kütüphâne-i Atîk. M. Özkan, A. A. Çanakcı, M. Polat, A. H. A. Abdelghany, L. Cengiz (Ed.), *Geçmişten Günümüze Vakıf Kültürü ve Balıkesir Hafızası* içinde (97-130. ss.), Emin Yayınları.

Sar, E. (2021). Selçuklular ve Osmanlı'da kadınların kurduğu vakıflar. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, (6), 1292-1316.

Sayın, E. (2018). *Kâşife isimli eserinde Ali Şuûri'nin tasavvufî meselelere yaklaşımı.* Emin Yayınları.

Şensoy, F. (2019). Kıbrıs sicillerinden kadınların kurduğu vakıf örnekleri. *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, *2*(4), 61-74.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2025, Aralık 1). Balıkesir ili, Altıeylül ilçesi, Bahçelievler Mahallesi (Karar No: 8) https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/122908,balikesir-ili-altieylul-ilcesi-bahcelievler-mahallesi-8-.pdf?0

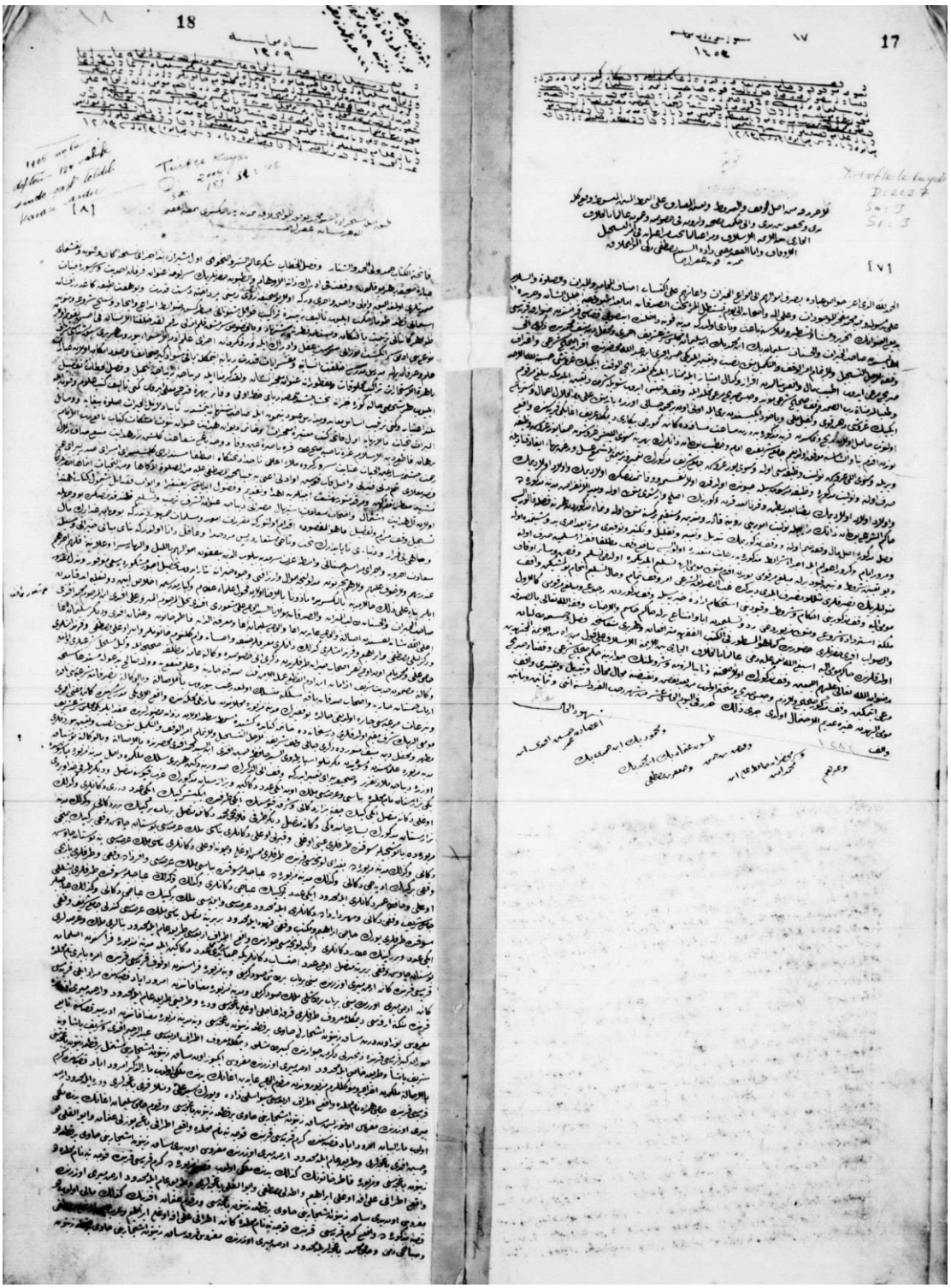
Torkak, B. (2025). 18968 numaralı muhasebe defterine göre Balıkesir ve Bandırma vakıfları. M. Özkan, A. A. Çanakcı, M. Polat, A. H. A. Abdelghany, L. Cengiz (Ed.), *Geçmişten Günümüze Vakıf Kültürü ve Balıkesir Hafızası* içinde (409-456. ss.), Emin Yayınları.

Yazıcı, N. (2003). *Ocak 1898 Balıkesir depremi ve sonrası*. [Özel basım].

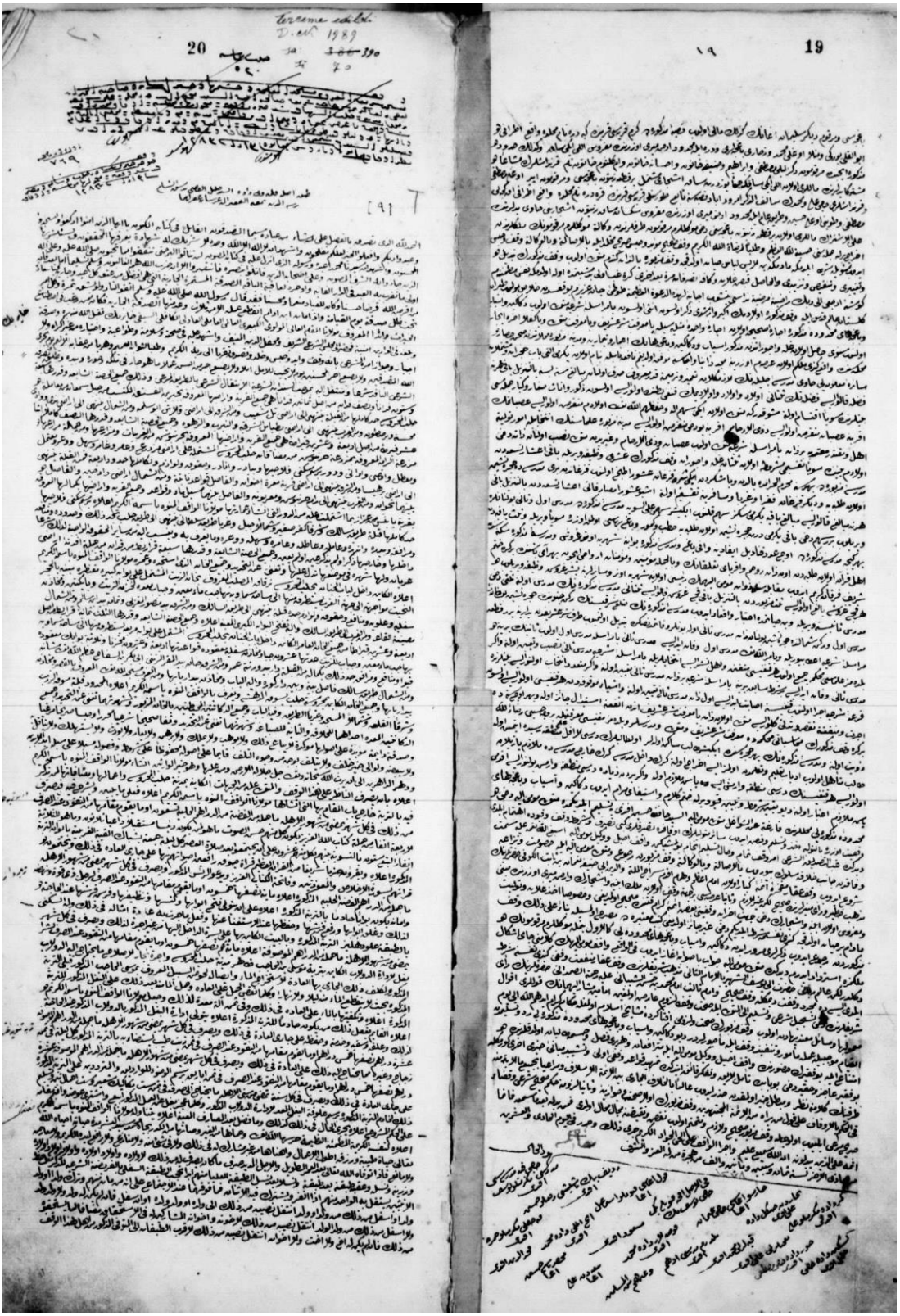
Yazıcı, N. (2006). Ömer Âlî Bey'le ilgili bazı değerlendirmeler (Karesi Mutasarrıfı-Kastamonu Valisi). *Belleten*, (70), 619-694.

Ekler

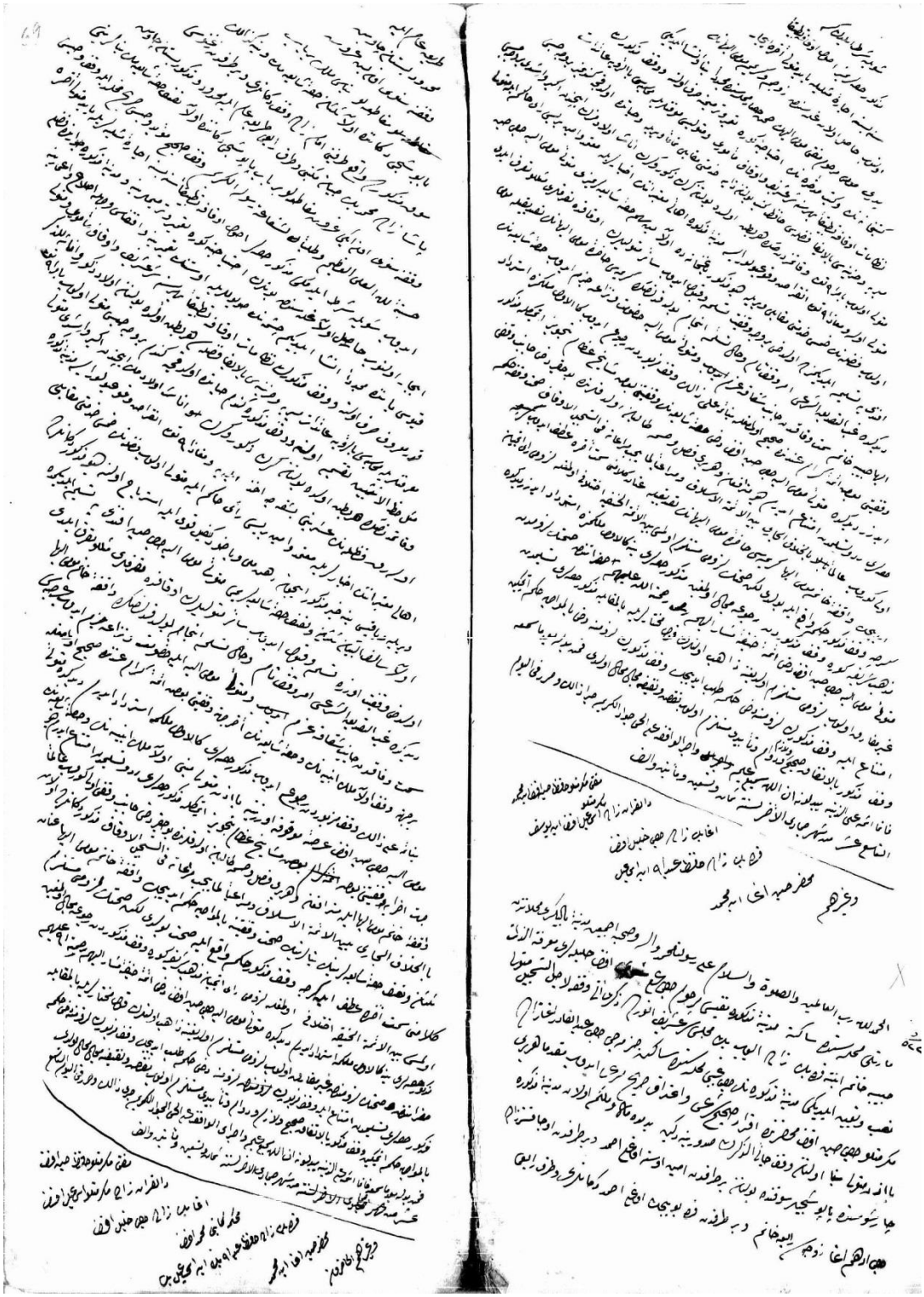
Ek 1: Ali Şuûrî Efendi Vakfiyesi (VGMA.DEFTER., 00584/8)

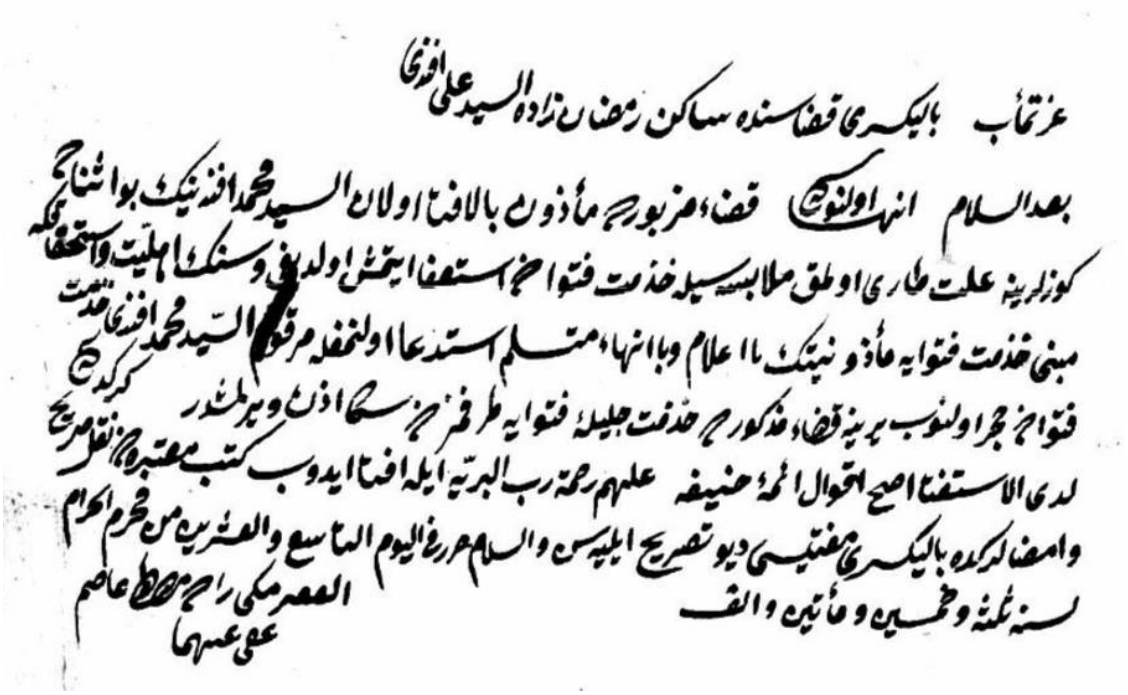
Ek 2: Ali Şuûrî Efendi Vakfiyesi (VGMA.DEFTER., 00584/9)

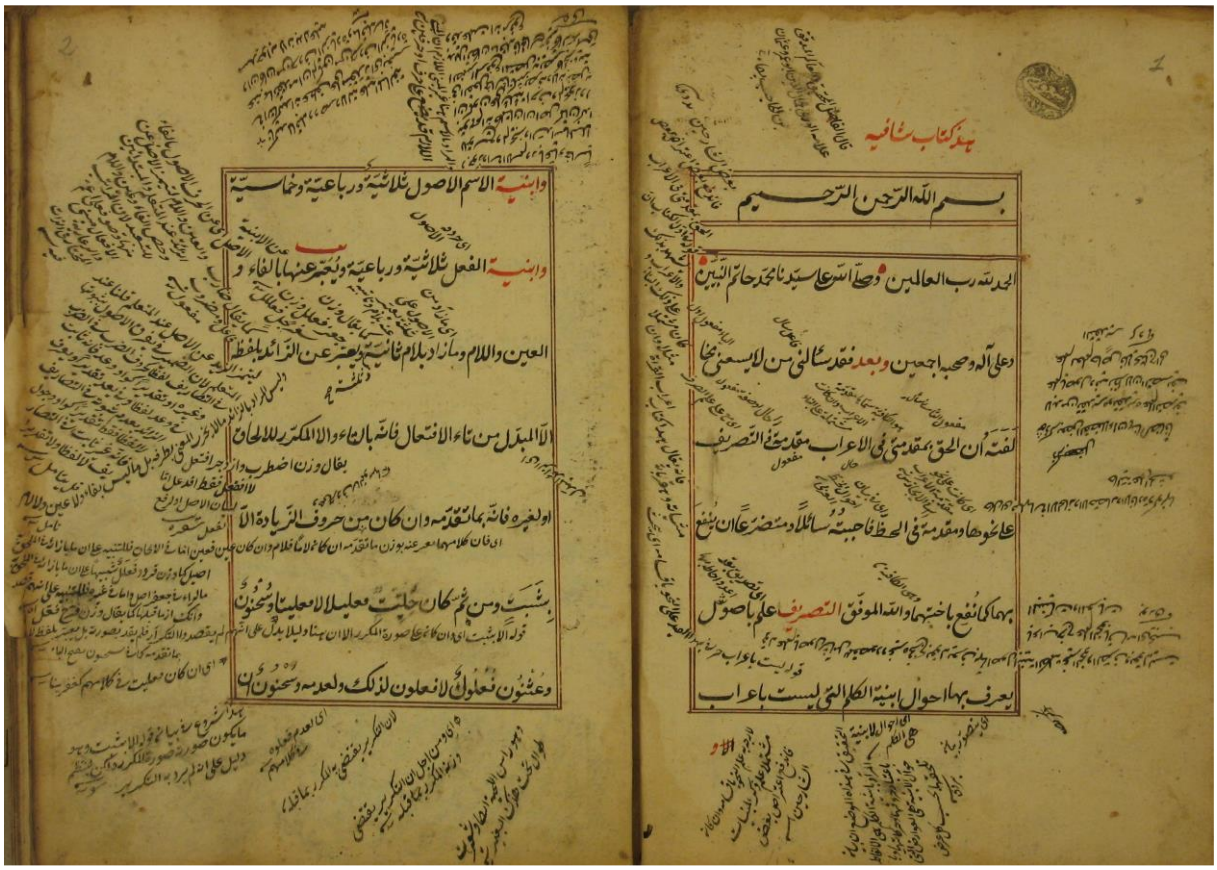
Ek 3: Habibe Hanım bint-i Eyüb Bey ve kızı Cemile Hanımın vakfiyelerinin sureti (MKB.BŞS., 05688/30)

Ek 4: Ramazanzâde es-Seyyid Ali Efendi'nin Balıkesir Kazası müftülüğüne atanması (MKB.BŞS., 5665/86)

Ek 5: Ek: İbnü'l-Hâcib tarafından kaleme alınan eş-Şâfiye adlı eserin 1b varağında Ali Şuûrî Efendinin şahsi mührü, 12a varağında ise kütüphane mührü bulunmaktadır (İbnü'l-Hâcib, t.y., vr. 1b; Şuûrî, 1280: vr. 17).

EXTENDED ABSTRACT

This article examines the activities of scholarly families that played an important role in shaping intellectual, cultural, and social life in the Ottoman provinces, with a particular focus on Balıkesir. The study analyzes three waqfs established in the nineteenth century by Müftü Ramazanzâde es-Seyyid Ali Şuûrî Efendi, his wife Habibe Hanım, and their daughter Cemile Hanım, based on archival sources. Drawing on primary materials from the Archives of the General Directorate of Foundations and the Balıkesir Court Registers (Şer'iyye Sicilleri), the article explores how waqf institutions contributed to the formation of the local social structure through foundations such as a madrasa, a library and a fountain and examines the roles assumed by women within this framework.

The central argument of this study is that Ali Şuûrî Efendi and his family developed a sustainable waqf model that went beyond individual charitable activities. By financing a madrasa, a library and a fountain in an integrated manner, this model enabled the family to leave a lasting imprint on the intellectual and social life of Balıkesir. The research adopts a qualitative historical approach, employing transcription, diplomatic analysis and content analysis of waqf deeds and relates the findings to the socio-economic context of the period.

An evaluation of the findings indicates the following:1. Ali Şuûrî Efendi and the Dârü'n-Nâfia Madrasa Waqf: In his endowment deed dated 1861, Ali Şuûrî Efendi assigned his shops in the Balıkesir bazaar, his olive groves in Edremit and Havran and village mills to the Dârü'n-Nâfia Madrasa that he founded. The detailed provisions of the waqfiyya specify that the revenues were to be used for the maintenance of the madrasa, the needs of the müderris and students—such as subsistence, lighting and firewood—as well as for activities intended to reinforce social solidarity, including the distribution of ashura during the month of Muharrem. Accounting records show that the waqf possessed a stable income supported by a broad portfolio of revenue-generating properties in both urban and rural areas and that surplus revenues were reinvested in the acquisition of new assets.

2. Habibe Hanım and the Water Waqf: In 1881, Habibe Hanım, the wife of Ali Şuûrî Efendi, endowed her shares in shops located on Pabuççular Street to finance the maintenance and repair of a fountain she had constructed at the site known as Fazlı Kuyusu, including the improvement of its water channels. This waqf reflects the capacity of a female property owner to allocate resources directly to public infrastructure and demonstrates her financial autonomy.

3. Cemile Hanım and the Library Waqf: In the same year, their daughter Cemile Hanım endowed a shop in the Bezzazlar Arastası to meet the administrative expenses of the building and the book collection of the Seyyid Müftü Library, which had been founded by her father in 1863. This waqf indicates a deliberate effort by a second-generation family member to preserve and sustain the family's scholarly legacy.

4. The Library and Scholarly Heritage: The article shows that after the Seyyid Müftü Library was destroyed in the earthquake of 1898, its book collection was transferred first to Ömer Ali Bey's Hamidiye Library and later to the present-day Ömer Ali Bey Manuscript Library. Fieldwork conducted as part of this study identified two hundred forty-three manuscripts bearing the library's seal. The analysis further indicates that the collection is primarily concentrated in the fields of Islamic jurisprudence, theology, logic, and the Arabic language.

In conclusion, the waqfs established by the family of Ali Şuûrî Efendi provide insight into the functioning of the Ottoman waqf system in the provinces. The foundations created by the father, mother and daughter were shaped not only by religious and charitable motivations but also by an awareness of the city's educational, cultural, and infrastructural needs. Focusing in particular on the waqfs founded by Habibe Hanım and Cemile Hanım, this study demonstrates that women in the nineteenth-century Ottoman provinces were able to exercise their property rights actively and to participate in public life through philanthropic activities. Taken together, these family waqfs illustrate how the socio-cultural structure of a provincial city in the late Ottoman period was formed through the waqf institution under the initiative of families belonging to the ilmiye class.